

Romana Dužanec Martinović, Željka Polan, Suzana Nebeski Hostić:
METODIČKI PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE - Geografija 2
za drugi razred gimnazije

Romana Dužanec Martinović, Željka Polan, Suzana Nebeski Hostić
Metodički priručnik za nastavnike - Geografija 2 za drugi razred gimnazije

Glavni i odgovorni urednik
prof. dr. sc. Dragutin Feletar

Urednik
mr. sc. Ružica Vuk

Grafička urednica
Mirjana Rain

Prijelom i priprema
Meridijani, Marina Skelin

Naslovnica
Petronas tornjevi u Kuala Lumpuru, Malezija (foto: Mario Romulić)

Nakladnik
Meridijani, p.p. 132, 10430 Samobor
Tel.: 01 33 62 367, faks: 01 33 60 321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Za nakladnika
Petra Somek

Niti jedan dio ovog priručnika ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pisanog dopuštenja.

*Romana Dužanec Martinović, Željka Polan,
Suzana Nebeski Hostić*

METODIČKI PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

GEOGRAFIJA 2

ZA DRUGI RAZRED GIMNAZIJE

Meridijani
Izdavačka kuća

| Samobor, 2007.

PREDGOVOR

Poštovane kolegice i kolege geografi!

U priručniku Geografija 2 razradile smo prijedlog operativnog plana i programa nastave geografije za drugi razred gimnazije, primjere obrade nastavnih jedinica, primjere ponavljanja gradiva i primjere pitanja za pismenu provjeru znanja. Uz to dajemo jedan primjer power point prezentacije.

U primjerima obrade novog gradiva donosimo različite pristupe kako u primjeni nastavnih metoda i oblika rada, tako i u primjeni nastavnih sredstava. U svakoj smo nastavnoj jedinici razradile zadatke nastave u obliku obrazovnih ishoda (što učenik mora znati ili moći učiniti) kako bismo olakšale pripremu vama i učenicima za državnu maturu. Pitanja za pismenu provjeru znanja oblikovale smo prema obrazovnim ishodima. Primjeri obrade nastavnih sadržaja, ponavljanja gradiva i pitanja za pismenu provjeru znanja rezultat su naše nastavne prakse i nisu jedini način rada u nastavi. Nadamo se da će vas potaknuti na nove ideje i nove pristupe kako bi rezultati rada bili što uspješniji.

Vama i vašim učenicima želimo puno uspjeha u radu!

Autorice

1. OPERATIVNI PLAN I PROGRAM

Škola:

Razred: DRUGI

Nastavni predmet: GEOGRAFIJA

Broj sati: 70

Školska godina:

Nastavnik:

Cilj i svrha učenja predmeta: spoznaja društvenih i gospodarskih obilježja suvremenog svijeta kao i uočavanje nužnosti međusobne suradnje u svijetu

Red. br. sata	Nastavna cjelina - nastavna jedinica	Tip sata	Cilj nastavne cjeline
0	1	2	3
I. pol. 1.	Uvodni sat (upute za rad)		
2.	STANOVNIŠTVO KAO ČIMBENIK RAZVOJA Broj i razmještaj stanovništva u svijetu	obrada	Upoznati učenike s brojem i razmještajem stanovništva u svijetu, odrednicama prirodnoga i prostornoga kretanja stanovništva, teorijom demografske tranzicije, tipovima populacijskih politika te sa složenim sastavom stanovništva svijeta.v
3.	Razvoj naseljenosti	obrada	
4.	Prirodno kretanje stanovništva	obrada	
5.	Broj i razmještaj stanovništva, razvoj naseljenosti i prirodno kretanje stanovništva	ponavljanje	
6.	Demografska tranzicija	obrada	
7.	Prostorno kretanje stanovništva	obrada	
8.	Migracije u prošlosti i sadašnjosti	obrada	
9.	Opće (ukupno) kretanje stanovništva	obrada	
10.	Demografska tranzicija, prostorno i opće kretanje stanovništva	ponavljanje	
11.	Biološki sastav stanovništva	obrada	
12.	Gospodarski sastav stanovništva	obrada	
13.	Rasni, etnički i religijski sastav stanovništva	obrada	
14.	Stanovništvo i razvijenost	obrada	
15.	Biološki, gospodarski, rasni, etnički i religijski sastav stanovništva	ponavljanje	
16.	Stanovništvo svijeta	tematsko ponavljanje	
17.	1. pismena provjera znanja	provjeravanje	
18.	Analiza pismene provjere znanja	kombinirani	

Nastavne metode i oblici rada	Korelacija s drugim nastavnim predmetima	Nastavna sredstva i pomagala	Mjesto izvođenja nastavnog rada	Napomena
4	5	6	7	8
<ul style="list-style-type: none"> • metode razgovora, usmenoga izlaganja, metoda rada s tekstem, direktna i indirektna grafička metoda • frontalni, skupni i samostalni rad 	<p><u>POVIJEST</u> (1. raz.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - prapovijesno razdoblje (razvoj čovjeka); - prve civilizacije na Zemlji. <p><u>MATEMATIKA</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - osnovne računske operacije; - postoci. <p><u>HRVATSKI JEZIK (1. raz.)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - glavne jezične skupine. <p><u>VJERONAUK (1. i 2. raz.):</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - religije u svijetu; monoteističke religije. 	<p>udžbenik, zidna geografska karta svijeta, ploča, kreda, prozirnica, grafoskop, enciklopedija geografije na prozirnicama televizor, video-projektor</p>	<p>učionica</p>	

Red. br. sata	Nastavna cjelina - nastavna jedinica	Tip sata	Cilj nastavne cjeline
0	1	2	3
19.	NASELJA U SVIJETU Oblici i tipovi naselja	obrada	Upoznati učenike s pojmom naselja te s oblicima naselja i naseljenosti kroz različite procese u prostoru (urbanizacija, deruralizacija)
20.	Seoska naselja i seoski pejzaž	obrada	
21.	Gradska naselja	obrada	
22.	Oblici i tipovi naselja u svijetu	ponavljanje	
23.	Postanak i razvoj gradova do geografskih otkrića	obrada	
24.	Razvoj gradova nakon geografskih otkrića	obrada	
25.	Postanak i razvoj gradova	ponavljanje	
26.	Prostorna struktura grada	obrada	
27.	Funkcionalna i socijalno-prostorna struktura gradova	obrada	
28.	Morfološka, funkcionalna i socijalno-prostorna struktura gradova	ponavljanje	
29.	Utjecaj gradova na okolicu i stvaranje gradskih regija	obrada	
30.	Naselja u svijetu	tematsko ponavljanje	
31.	2. pismena provjera znanja	provjeravanje	
32.	Analiza pismene provjere znanja i utvrđivanje ocjena	kombinirani	

Nastavne metode i oblici rada	Korelacija s drugim nastavnim predmetima	Nastavna sredstva i pomagala	Mjesto izvođenja nastavnog rada	Napomena
4	5	6	7	8
<ul style="list-style-type: none"> • metode razgovora, usmenoga izlaganja, metoda rada s tekstem, direktna i indirektna grafička metoda • frontalni, skupni i samostalni rad 	<p><u>POVIJEST</u> (1. i 2. raz.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - prve civilizacije i njihova obilježja; - antička Grčka i antički Rim; - postanak i razvoj gradova - struktura antičkih gradova; - preobrazba ranokršćanskih i bizantskih gradova. <p><u>LIKOVNA UMJETNOST:</u> - razvoj prostorne strukture grada.</p>	<p>udžbenik, zidna geografska karta svijeta, ploča, kreda, prozirnica, grafoskop, enciklopedija geografije na prozirnicama, LCD-projektor, računalo</p>	<p>učionica</p> <p>jednodnevni terenski rad</p>	

Red. br. sata	Nastavna cjelina - nastavna jedinica	Tip sata	Cilj nastavne cjeline
0	1	2	3
33.	Središnja naselja	obrada	Upoznati učenike s pojmom gospodarstva, s oblicima ljudskih djelatnosti te s njihovim ulogama u gospodarstvu svijeta.
34.	Urbanizacija i urbani sustavi	obrada	
35.	Posljedice urbanizacije	ponavljanje	
36.	GOSPODARSKE DJELATNOSTI Osnovni pojmovi o gospodarstvu	obrada	
37.	Čimbenici razvoja poljoprivrede i sustavi agrarnog iskorištavanja	obrada	
38.	Struktura svjetske poljoprivrede	obrada	
39.	Svjetska poljoprivreda	ponavljanje	
40.	Stočarstvo i ribarstvo	obrada	
41.	Šumarstvo	obrada	
42.	Djelatnosti primarnog sektora	ponavljanje	
43.	Svjetska energetika	obrada	
44.	Sirovine i razvoj rudarstva	obrada	
45.	Svjetska energetika i rudarstvo	ponavljanje	
46.	Razvoj i podjela industrije	obrada	
47.	Struktura industrije i industrijski prostori svijeta	obrada	
48.	Djelatnosti sekundarnog sektora	ponavljanje	
49.	3. pismena provjera znanja	provjeravanje	
50.	Analiza pismene provjere znanja	kombinirani	
51.	Tercijarne djelatnosti	obrada	
52.	Turističke regije	obrada	
53.	Turizam u svijetu	ponavljanje	
54.	Razvoj i značenje prometa; Kopneni promet	obrada	
55.	Pomorski, zračni i telekomunikacijski promet	obrada	
56.	Promet u svijetu	ponavljanje	
57.	Tijekovi svjetske razmjene	obrada	
58.	Djelatnosti tercijarnog sektora	ponavljanje	
59.	Gospodarske djelatnosti	tematsko ponavljanje	

Nastavne metode i oblici rada	Korelacija s drugim nastavnim predmetima	Nastavna sredstva i pomagala	Mjesto izvođenja nastavnog rada	Napomena
4	5	6	7	8
<ul style="list-style-type: none"> • metode razgovora, usmenoga izlaganja, metoda rada s tekstem, direktna i indirektna grafička metoda • frontalni i samostalni rad 	<p><u>KEMIJA</u> (1. raz.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - energentski izvori; - metali - rude. <p><u>BIOLOGIJA</u> (1. i 2. raz.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - ekološki sustavi. 	<p>udžbenik, zidna geografska karta svijeta, ploča, kreda, prozirnica, grafoskop, enciklopedija geografije na prozirnicama LCD-projektor, računalo, televizor, video-projektor</p>	<p>učionica</p>	

Red. br. sata	Nastavna cjelina - nastavna jedinica	Tip sata	Cilj nastavne cjeline
0	1	2	3
60.	LJUDSKE DJELATNOSTI I OKOLIŠ Geografske osnove onečišćenja i degradacije	obrada	Ukazati na povezanost geografije i ekologije, na krize okoliša i njihove uzroke te na posljedice koje iz tih kriza proizlaze.
61.	Kakvoća okoliša	obrada	
62.	Stanje okoliša	ponavljanje	
63.	Stanovništvo i okoliš	obrada	
64.	Ljudske djelatnosti i okoliš	obrada	
65.	Politika i metode zaštite okoliša	obrada	
66.	Ljudske djelatnosti i okoliš	tematsko ponavljanje	
67.	4. pismena provjera znanja	provjeravanje	
68.	Analiza pismene provjere znanja	kombinirani	
69.	Usustavljanje gradiva 2. razreda i provjera znanja	kombinirani	
70.	Utvrđivanje ocjena na kraju nastavne godine	ocjenjivanje	

Nastavne metode i oblici rada	Korelacija s drugim nastavnim predmetima	Nastavna sredstva i pomagala	Mjesto izvođenja nastavnog rada	Napomena
4	5	6	7	8
<ul style="list-style-type: none"> • metode razgovora, usmenoga izlaganja, metoda rada s tekstem, direktna i indirektna grafička metoda • frontalni i samostalni rad 	<p><u>BIOLOGIJA</u> (1. i 2. raz.): - ekološki sustavi.</p>	<p>zidna geografska karta svijeta, ploča, kreda, prozirnica, grafoskop, enciklopedija geografije na prozirnicama</p>	<p>Učionica</p> <p>Samostalan izlazak na teren</p>	

2. PRIMJERI OBRADJE NASTAVNIH JEDINICA

Nastavna cjelina: **STANOVNIŠTVO NA ZEMLJI**

Nastavna jedinica: **Broj i razmještaj stanovništva na Zemlji**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- uz pomoć tablice sa statističkim podacima analizirati prostorni raspored stanovništva po velikim regionalnim cjelinama svijeta te razlikovati apsolutne od relativnih pokazatelja
- definirati i razlikovati pojmove opća i fiziološka gustoća naseljenosti te pojam optimalna naseljenost
- izdvojiti na tematskoj karti i na zidnoj karti pokazati područja najgušće naseljenosti i vrlo rijetko naseljena područja
- objasniti uzroke i posljedice neravnomjernog razmještaja stanovništva u svijetu
- objasniti pojmove prirodni determinizam i društveni posibilizam i navesti primjere
- analizirati grafikone odnos Starog i Novog svijeta u površini kopna i broju stanovnika, odnos kontinenta u svjetskom stanovništvu
- pokazati primjere najgušće i najrjeđe naseljenih država na zidnoj karti svijeta
- kritički prosuđivati o globalnim procesima koje zahvaćaju stanovništvo svijeta i utječu na njegovu gospodarsku strukturu

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, rad s udžbenikom, metoda demonstracije
- frontalni rad, individualni rad, rad u parovima

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, atlas, geografska zidna karta svijeta

Ključni pojmovi:

- apsolutni i relativni pokazatelj, gustoća naseljenosti (opća ili aritmetička, fiziološka), prirodni determinizam, društveni posibilizam, optimalna naseljenost

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Za uvod i najavu cilja može se koristiti uvodni tekst iz udžbenika koji će potaknuti učenike na razmišljanje o uzrocima i posljedicama neravnomjernog razmještaja na Zemlji. (Učenici određuju područja slabije i visoke gospodarske razvijenosti te navode neke od mogućih uzroka neravnomjerne naseljenosti stanovništva svijeta.) Nakon kraćeg razgovora najaviti temu nastave jedinice koja će im dati nova saznanja o ovoj temi.

Obrada novog gradiva:

• Metodom usmenog izlaganja učenike podsjetiti na pojmove apsolutni i relativni pokazatelji broja stanovnika. Analizirati tablice iz udžbenika (Stanovništvo i površina velikih regionalnih cjelina - podaci za 2006. godinu). Učenici će analizom uočiti poredak prostornih cjelina prema površini i broju stanovnika te uočiti gdje dolazi do razlike u poretku cjelina pri usporedbi ovih dviju tablica. Metodom razgovora iznijet će rezultate analize i uočiti da su razlike u poretku predočene i kroz pokazatelje o gustoći naseljenosti pojedinih velikih regionalnih cjelina.

• Daljnjom analizom grafikona iz udžbenika (rad u parovima) učenici uspoređuju promjene u broju stanovništva svijeta po velikim cjelinama između 1950-te i 2006. godine te vrše procjenu broja stanovništva svijeta za 2006. godinu.

• Metodom usmenog izlaganja i razgovora objasniti pojmove opća i fiziološka gustoća naseljenosti te potaknuti učenike (uz pomoć tematskih karata iz udžbenika) na razmišljanje o čemu ovisi gusto-

Nastavna cjelina: **STANOVNIŠTVO NA ZEMLJI**

Nastavna jedinica: **Demografska tranzicija**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- definirati i objasniti teoriju demografske tranzicije i postaviti je u korelaciju sa stupnjem gospodarskog razvoja države
- na grafikonu izdvojiti i protumačiti etape i podetape demografske tranzicije
- pokazati na zidnoj karti svijeta primjere država za pojedine etape i podetape demografske tranzicije
- usporediti demografsku tranziciju Hrvatske s odabranim europskim i izvaneuropskim državama

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, rad s udžbenikom, indirektna i direktna grafička metoda, metoda demonstracije
- frontalni, individualni i skupni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, atlas, geografska zidna karta, grafoskop, grafofolija, crteži podetapa demografske tranzicije, kreda u boji, bojice

Ključni pojmovi:

- teorija demografske tranzicije, demografska tranzicija, demografska ekspanzija

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Za uvod i najavu cilja može se koristiti grafički prilog troetapnog modela razvoja stanovništva iz udžbenika ili isti grafički prilog prikazati uz pomoć grafofolije i grafoskopa. Metodom razgovora kratko analizirati sadržaj grafičkog priloga.

Obrada novog gradiva:

• Metodom razgovora i direktnom grafičkom metodom analizirati 1. etapu demografske tranzicije (predtranziciju). Zaključiti da se danas mali broj država nalazi u ovoj etapi demografskog razvoja.

• Drugu etapu razvoja stanovništva (demografsku tranziciju) obraditi radom u skupinama. Podijeli učenike u skupine od 4 ili 5 učenika i svakoj skupini omogućiti izvlačenja grafičkog priloga koji prikazuje jednu od tri podetape demografske tranzicije (fotokopirati grafičke priloge iz udžbenika). Svaka skupina odgovora na sljedeća pitanja:

- 1) Kakve su vrijednosti stopa nataliteta te mortaliteta (odrediti krajnje vrijednosti u ‰) ?
- 2) Kako se one odražavaju na vrijednost prirodne promjene?
- 3) Objasni zadanu podetapu demografske tranzicije u:
  - a) gospodarski slabo razvijenim državama
  - b) gospodarski visoko razvijenim državama svijeta
- 4) Čime je ova podetapa izazvana?
- 5) Pronađi na karti svijeta primjere država koje se nalaze u zadanoj podetapi!

Po završetku rada predstavnici skupina iznose rezultate rada.

• Metodom razgovora i direktnom grafičkom metodom objasniti postranzicijsku etapu demografske tranzicije.

Završni dio sata:

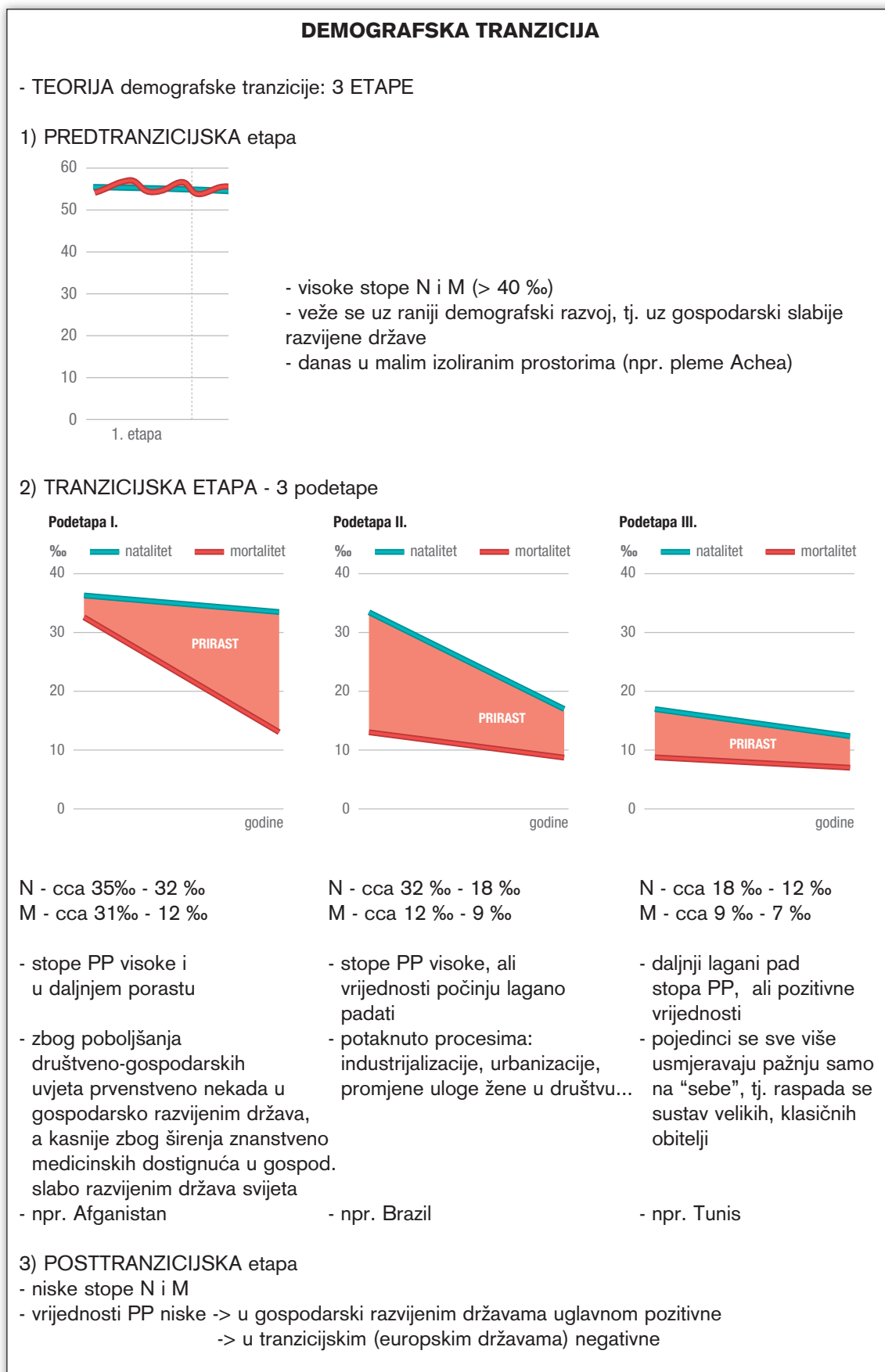
• Svaka skupina sastavlja po pet pitanja vezanih za demografsku tranziciju i po pet o broju i razmještaju stanovništva, razvoju naseljenosti i prirodnom kretanju stanovništva. Druga skupina odgovara na pitanja prve skupine, treća skupina na pitanja druge itd. Po završetku rada skupine vraćaju odgovore skupini koja je sastavila pitanja. Skupine vrednuju točnost odgovora. Dogovoriti sustav bodovanja za dobro postavljeno pitanje i točan odgovor. Na kraju sata ocijeniti rad najbolje skupine.

Domaća zadaća:

- U kojoj etapi teorije demografske tranzicije se nalazi Hrvatska? Obrazloži svoj odgovor i objasni zašto se nalazi u ovoj etapi!/

Plan ploče:

Poželjno je vlastoručno crtati grafove na ploči ili grafofoliji.

Nastavna cjelina: **STANOVNIŠTVO NA ZEMLJI**

Nastavna jedinica: **Prostorno kretanje stanovništva**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- analizirati pokazatelje prostornog kretanja stanovništva
- razlikovati tipove migracija i navesti primjere za svaki tip
- razlikovati tipove cirkulacija i navesti primjere za svaki tip
- analizirati grafikone s primjerima država i države pokazati na političkoj karti svijeta
- izračunati odrednice prostornog kretanja stanovništva
- izdvojiti posljedice prostornog kretanja stanovništva i ukazati na nužnost tolerancije i poštivanje

različitosti

- razviti stav o odgovornom građanstvu

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, rad s udžbenikom, metoda demonstracije
- frontalni i individualni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, programirani materijal, atlas

Ključni pojmovi:

• prostorno ili mehaničko kretanje, migracije, cirkulacije, imigranti, emigranti, potisni i privlačni faktori, bruto migracija, migracijski saldo, odljev mozgova

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Za uvod i najavu cilja potaknuti učenike da izrade svoje obiteljsko stablo do 3. generacije unazad tako da uz ime pretka napišu i mjesto njegova/njezina rođenja. Dvoje učenika crtaju svoje obiteljsko stablo na ploču, a ostali učenici uočavaju postoje li u učenikovo obitelji bliže ili daljnje migracije, tj. prostorno kretanje. Metodom razgovora najaviti učenicama temu nastavnog sata i objasniti metodu rada (rad s programiranim materijalom).

Obrada novog gradiva:

• Učenici će se u radu s programiranim materijalom (pripremljena knjižica tj. listovi s pitanjima) koristiti udžbenikom, a odgovore će zapisivati u bilježnicu. Po završetku rada dobivaju od nastavnika/nastavnice knjižicu s predviđenim odgovorima kako bi izvršili samoprocjenu obavljenog rada i po potrebi korigirali odgovore.

PRIMJER PROGRAMIRANOG MATERIJALA

(na svakom listu je jedan blok zadataka i učenici ih rješavaju po redu)

1. zadatak

- a) Što je prostorno kretanje stanovništva?
- b) Koji se sve nazivi upotrebljavaju za prostorno kretanje stanovništva?
- c) Što ova vrsta kretanja čini zajedno s prirodnim kretanjem?

2. zadatak

- a) U koje dvije osnovne skupine možemo podijeliti prostorno kretanje s obzirom na trajanje i učestalost?
- b) Objasni osnovnu razliku među pojmovima migracija i cirkulacija!
- c) Kako se dijele cirkulacije prema učestalosti?

3. zadatak

- a) Koje su dvije osnovne skupine faktora koje utječu na prostorno kretanje?
- b) Objasni i navedi primjer za svaku skupinu faktora!

4. zadatak

- a) Na što sve može utjecati prostorno kretanje?
- b) Čime je određeno prostorno kretanje?
- c) Što prikazuje bruto migracija, a što migracijski saldo?

5. zadatak

- a) Navedi najčešće kriterije koji su osnova za izdvajanje tipova prostornog kretanja!
- b) S obzirom na svaki navedeni kriterij podijeli i objasni prostorno kretanje!

6. zadatak

- a) Koje odrednice stanovništva ukazuju na selektivnost migracijskog procesa?
- b) Koji tip stanovništva statistički gledano više migrira? Zašto?
- c) Objasni što prikazuju grafikoni na 29. stranici udžbenika!

MOGUĆI ODGOVORI

1. zadatak

- a) Prostorno kretanje stanovništva je pokretljivost stanovništva s obzirom na mjesto stanovanja.
- b) Za prostorno kretanje stanovništva upotrebljava se još i pojam mehaničko kretanje stanovništva te migracije.
- c) Prostorno kretanje zajedno s prirodnim kretanjem čini opće kretanje stanovništva.

2. zadatak

- a) Prostorno se kretanje stanovništva s obzirom na trajanje i učestalost može podijeliti na migracije (u užem smislu) i cirkulacije.
- b) Osnovna razlika među pojmovima migracija i cirkulacija je u odluci mijenja li se mjesto stalnog boravka stanovnika. Kod migracije dolazi do promjene mjesta stalnog boravka za stalno ili na određeno vrijeme, što kod cirkulacija nije slučaj.
- c) Cirkulacije se dijele prema učestalosti na redovite, sezonske i slučajne.

3. zadatak

a) Na prostorno kretanje utječu privlačni i potisni faktori.

b) Privlačni faktori: viši standard, mogućnost zaposlenja, bolji uvjeti stanovanja, stjecanja znanja, ...

Potisni faktori: političko neslaganje ili progoni, nezaposlenost, prirodne katastrofe, itd..

4. zadatak

a) Prostorno kretanje može utjecati na ukupan broj stanovnika, sastav stanovništva prema spolu i dobi, stručnoj spremi, ...

b) Prostorno kretanje je određeno brojem useljenih (brojem imigranata) i brojem iseljenih (brojem emigranata).

c) Migracijski saldo ako je izražen u apsolutnim vrijednostima ukazuje na razliku između broja useljenih i iseljenih; ako je izražen u relativnim vrijednostima ukazuje na razliku između broja useljenih i iseljenih na 100 ili 1000 stanovnika (% ili ‰)

Bruto migracija ukazuje na zbroj broja useljenih i iseljenih, tj. na jačinu migracijskih procesa između dvije prostorne jedinice.

Migracijski saldo ukazuje na razliku između broja useljenih i iseljenih, tj. ako je izražen u apsolutnim vrijednostima ukazuje na razliku između broja useljenih i iseljenih po glavi stanovnika; a ako je izražen u relativnim vrijednostima ukazuje na razliku između broja useljenih i iseljenih na 100 ili 1000 stanovnika (% ili ‰).

5. zadatak

a) Kriteriji za izdvajanje tipova prostornog kretanja su udaljenost, trajanje, dobrovoljnost migracija te uzroci i motivi koji pokreću migriranje stanovništva

b) Prema:

udaljenosti - vanjske i unutarnje

trajanju - privremeno i konačno

dobrovoljnosti - slobodno i prisilno

uzrocima i motivima - ekonomskog (npr. nezaposlenost ili mogućnost boljih primanja) i neekonomskog karaktera (npr. ratne ili prirodne katastrofe, odabir klimatski pogodnijeg prostora za život)

6. zadatak

a) Na selektivnost migracijskog procesa ukazuju migranti koji se razlikuju po dobi, spolu i stručnoj spremi.

b) Statistički gledano više migrira, s obzirom na spomenute odrednice, mlađe stanovništvo (radno sposobno, zdravo, u dobroj fizičkoj kondiciji), muškog spola (lakše se odlučuju na odlazak u udaljenije prostore, mogu obavljati teže fizičke poslove, emocionalno se lakše odvajaju od postojećeg prostora i okruženja) i visoko obrazovano (postoji potreba za visoko kvalificiranim stručnjacima)

c) Grafikoni na 29. str. udžbenika prikazuju zemlje s velikim postotkom odljeva mozgova (brain drain) i one s malim postotkom. Prve su gospodarski nisko i srednje razvijene države svijeta, ali države s dobrim obrazovnim sustavom, dok su druga skupina gospodarski visoko razvijene države svijeta.

U toku sata nastavnik/ca prilazi učenicima i po potrebi usmjerava samostalni rad učenika.

Završni dio sata:

- Pred kraj sata provjeriti rezultate rada i ako je potrebno, dodatno pojasniti pojedine odgovore. Zadati zadatak za izračunavanje bruto migracije te migracijskog salda u % ili ‰ za neko područje u određenom vremenskom intervalu.

Domaća zadaća:

- Analiziraj karikaturu sa str. 26 u udžbeniku s obzirom na odrednice prostornog kretanja koje si naučio/la na danjašnjem satu.

Nastavna cjelina: **STANOVNIŠTVO NA ZEMLJI**

Nastavna jedinica: **Biološki sastav stanovništva**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- razlikovati i protumačiti biološke strukture te uočiti njihovu povezanost sa stupnjem gospodarskog razvoja države
- uz pomoć statističkih pokazatelja objasniti prostorne razlike u sastavu stanovništva prema dobi i spolu
- analizirati tematsku kartu koeficijenta maskuliniteta
- analizirati karakteristične dobno-spolne piramide i pokazati primjere država na geografskoj karti
- razviti stav o nužnosti suradnje, poštivanja i tolerantnosti u kontaktima s osobama drugog spola ili različitih generacija

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, razgovora, rada s udžbenikom, indirektna i direktna grafička, demonstracije;
- frontalni i individualni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- računalo (prijenosno računalo), LCD projektor, platno za projiciranje, zidna karta svijeta, atlas

Ključni pojmovi:

- struktura stanovništva, biološka struktura, diferencijalni mortalitet, koeficijent feminiteta, koeficijent maskuliniteta, dobno-spolna piramida

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

- Za uvod i najavu cilja koristiti se fotografijama ljudi različite dobi. Uočiti što im je svima zajedničko, a u čemu se na prvi pogled javljaju razlike. Naglasiti da su to obilježja na temelju kojih možemo uočiti strukturu stanovništva nekog prostora i da je to ujedno tema današnjeg sata tj. upoznavanje sastava stanovništva prema dobi i spolu.

Obrada novog gradiva:

- Metodom usmenog izlaganja i razgovora, uz pomoć power point prezentacije upoznati učenike s novim nastavnim sadržajima.

Domaća zadaća:

- Nacrtati dobno-spolnu piramidu Hrvatske iz 2001. godine. Podatke pruzeti iz Popisa stanovništva 2001. godine ili Statističkog ljetopisa (www.dzs.hr).

Nastavna cjelina: **NASELJA U SVIJETU**

Nastavna jedinica: **Seoska naselja i seoski pejzaž**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- objasniti pojam seoskog naselja i razlikovati obilježja seoskih i gradskih naselja
- razlikovati seoska naselja prema obliku, stupnju preobrazbe i društveno-gospodarskoj razvijeno-
sti te prema trajnosti i veličini
- objasniti pojam seoskog pejzaža te opisati osnovne vrste seoskog pejzaža
- objasniti procese okrupnjavanja i usitnjavanja posjeda i posljedice tih procesa
- razlikovati način preoblikovanja seoskog pejzaža u razvijenim i u slabije razvijenim državama

Nastavne metode i oblici rada:

- razgovor, demonstracija, usmeno izlaganje, rad s udžbenikom, indirektna i direktna grafička me-
toda
- individualni, frontalni

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, karta svijeta i Europe, atlasi, LCD projektor ili grafoskop

Ključni pojmovi:

- seosko naselje, tipovi seoskih naselja prema obliku, trajnosti i razvijenosti; patronimička nase-
lja, pulverzacija, openfield, enclosure, suhozid, ruralni egzodus

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

- Koje su djelatnosti primarnog sektora?
- Koje su funkcije seoskog naselja?
- Koji tip naselja prevladavaju u tvom zavičaju - gradska ili seoska?

Obrada novog gradiva:

• Nakon najave teme postaviti sljedeće pitanje: Gdje danas živi većina svjetskog stanovništva - u selu ili u gradu? Zaključiti: podjednak je odnos broja stanovnika u gradskim i seoskim naseljima, ali se predviđa da će do 2030. godine u gradovima živjeti 60% svjetskog stanovništva. Što se događa s udje-
lom seoskog stanovništva u svijetu? Očekivani odgovor: udio se smanjuje jer dio seoskog stanovništva
seli u gradove. Zašto se seosko stanovništvo seli u gradove? Učenike navodimo na odgovor koji upuću-
je da u gradu postoji veći broj funkcija pa stoga grad postaje primamljiv za veći dio svjetskog stanov-
ništva. Nabrojiti i napisati na ploču funkcije seoskih naselja: stambena, radna: primarne djelatnosti -
obrada zemljišta, uzgoj stoke i proizvodnja hrane. Bitno je ukazati učenicima na veliku važnost sela kao
izvora prirodne hrane i održavanja tradicije naroda.

• Prema obliku razlikujemo raštrkana i okupljena seoska naselja. Razlikujemo ih prema međusob-
nom položaju nastambi, trgova ulica te prema smještaju seoskih polja. Koristeći fotografije iz udžbeni-
ka, fotografije prikazane LCD projektorom ili grafoskopom, učenicima objasniti razliku raštrkanih i
okupljenih seoskih naselja uz konkretne primjere. Pritom obratiti pozornost na činjenicu da su pojedini
oblici seoskih naselja specifični za određene regije u svijetu kao i u Hrvatskoj. Posebno istaknuti iz-
duženi ili cestovni tip te akropolski tip naselja jer su oni vrlo specifičan i čest primjer okupljenih nase-
lja u Hrvatskoj, osobito u Slavoniji (izduženi) i Istri (akropolski). Objasniti pojam patronimičkih nase-
lja i na topografskoj karti pokazati/prezentirati konkretne primjere. Na kojoj osnovi možemo izdvajati
ostale tipove naselja? Kako razlikujemo sela prema razvijenosti, a kako prema trajnosti? Koja su nase-
lja prema trajnosti najzastupljenija u svijetu? Koji su primjeri za stalna, ali periodički nastanjena nase-
lja? Gdje postoje periodička naselja?

• Opišite neki seoski krajolik. Što je zajedničko većini seoskih krajolika? Učenicima treba ukaza-
ti na značenje polja kao neizostavnog dijela svakog seoskog krajolika. Objasniti postojanje seoskih na-

selja s okupljenim i raštrkanim posjedom. Veličinom mali posjedi, karakteristični za npr. Europu posljedica su pulverzacije odnosno konstantnog usitnjavanja posjeda radi nasljeđivanja i ostalih društvenih procesa. Učenicima treba skrenuti pozornost na male posjede u Hrvatskoj te potrebu za okrupnjavanjem posjeda radi lakše obrade.

- Uz pomoć fotografija u udžbeniku, LCD projektora ili grafoskopa učenicima objasniti da postoje dva tipa krajolika s obzirom na veličinu i njihovu ograđenost: krajolik otvorenih i zatvorenih polja. Posebice ukazati na tip krajolika zatvorenih polja u Hrvatskoj, tzv. suhozid koji je specifičan za Dalmaciju. Jedan od najboljih primjera suhozida u Hrvatskoj su Primoštenski vinogradi.

- U posljednjem dijelu obrade nastavne jedinice učenicima objasniti dva osnovna procesa preoblikovanja seoskog krajolika. Postaviti pitanje: Kakve se promjene javljaju u seoskim naseljima u razvijenim državama? Na koji se način preoblikuju? Kakve se promjene javljaju u seoskim naseljima u blizini gradova? Zaključiti da sela u razvijenom svijetu (osobito ona blizu gradova) dobivaju nove funkcije, stanovništvo se obrazuje, poljoprivredni strojevi se usavršavaju, moderniziraju te dobivaju izgled manjih gradskih naselja (npr. satelitska naselja). U slabije razvijenim državama seosko stanovništvo odlazi sa sela (objasniti pojam deruralizacije, deagrarizacije) te selo polako izumire (ruralni egzodus).

Završni dio sata:

- Ponoviti obrađene nastavne sadržaje prema pitanjima u udžbeniku i prema planu ploče. Koristiti fotografije na projektoru, grafoskopu ili u udžbeniku.

Domaća zadaća:

- Odredi tip seoskog naselja u kojem živiš ili tvom gradu najbližeg seoskog naselja, prema obliku, razvijenosti, trajnosti i veličini. Također, pokušaj odrediti koji tip seoskih polja prevladava u tvom kraju. Opiši promjene u seoskim naseljima u tvom kraju (moderniziracija i urbanizacija sela ili stanovništvo napušta sela).

Plan ploče

SEOSKA NASELJA I SEOSKI PEJZAŽ

- 50% svjetskog stanovništva živi u selima (procjena: 2030. g. oko 40%)
- manji broj funkcija od grada; primarne djelatnosti

Vrste seoskih naselja

a) prema obliku: raštrkano, zbijeno (akropolsko, nizno ili cestovno)
- patronimička naselja

b) prema razvijenosti: primitivna, prijelazna, moderna

c) prema trajnosti: stalna (najbrojnija), periodički naseljena (transhumanca), privremena (nomadi)

d) prema veličini (broju nastambi): osamljeno gospodarstvo, zaseok, selo

Ruralni pejzaž

- okupljen posjed, raštrkan posjed
- pulverzacija = usitnjavanje; komasacija = okrupnjavanje
- openfield = krajolik otvorenih polja; enclosure = krajolik zatvorenih polja (suhozid; bocage)
- deruralizacija
- deagrarizacija
- slabije razvijene države = ruralni egzodus, razvijene države = modernizacija sela

Nastavna cjelina: **NASELJA U SVIJETU**

Nastavna jedinica: **Postanak i razvoj gradova do geografskih otkrića**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- razlikovati pretpovijesno, antičko i srednjovjekovno razdoblje razvoja grada
- razlikovati čimbenike razvoja postanka gradova kroz povijest i jezgre oko kojih su pojedini gradovi nastajali
- pokazati na geografskoj karti svijeta i karti Hrvatske primjere gradova i znati odrediti u kojem su povijesnom razdoblju nastali
- povezati predznanje o povijesnom razvoju grada stečeno u nastavi povijesti s novim nastavnim sadržajima iz geografije.

Nastavne metode i oblici rada:

- razgovor, demonstracija, rad s udžbenikom i geografskim kartama, usmeno izlaganje, direktna i indirektna grafička metoda, Brainstorming, metoda rada s karticama (označavanje pomoću kartica)
- frontalni, individualni

Nastavna sredstva i pomagala:

- Udžbenik, atlas, zidna karta svijeta i Hrvatske, gumeno ljepilo

Ključni pojmovi:

- Jerihon, provincije, castrum, municipij, burg, slobodni gradovi, gradovi republike

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Na početku sata ponoviti značenje poljodjelske revolucije za razvoj naseljenosti i povezati s pojavom prvih civilizacija i gradova. Na ploču zapisati glavne pojmove: poljodjelska revolucija (prije 10 000 god.) Jerihon... Također, učenike treba podsjetiti na glavna povijesna razdoblja kroz koja možemo pratiti i povijesni razvoj grada. Najaviti obradu povijesnog razvoja gradova do velikih geografskih otkrića.

Obrada novog gradiva:

• Nakon što smo istaknuli značaj poljodjelske revolucije i utvrdili koji je grad prvi nastao, objasniti pretpovijesni razvoj gradova. Pokazati na karti svijeta prostore prvih civilizacija (Mezopotamija, dolina Nila, dolina Inda, dolina Žute rijeke). Metodom razgovora utvrditi zajednička obilježja i vremenski slijed pojave gradova. Gdje su nastale prve civilizacije? U kojem su klimatskom pojasu nastale? U kojim prirodnim prostorima su nastajali prvi gradovi? Na ploču zapisati vremensko razdoblje razvoja prvih gradova u svakoj od civilizacija, npr. dolina Inda oko 2400 pr. Kr. (Mohenjo Daro, Harappa). Povezujući gradivo iz povijesti i likovne umjetnosti, opisati zajedničke karakteristike prvih gradova.

• Metodom brainstorminga ponoviti predznanje o gradovima u antici, o razlici između helenističkog i rimskog grada te o organizaciji urbanog sustava Rimskog Carstva. Na ploču zapisati ono što učenici govore i po potrebi objasniti nove pojmove (agora, forum, pravilna struktura grada, zid, limes, provincije, castrum, municipij...). Navesti primjere latinskih naziva za pojedine europske i hrvatske gradove koji su imali svoje jezgre već u antičko doba. Ovaj dio gradiva možemo objasniti metodom kartica. Nastavnik prethodno pripremi kartice (papiriće) na kojima su zapisani latinski nazivi za pojedine gradove. Papirići i slova (štampana) moraju biti toliko veliki da se mogu čitati iz posljednje klupe u razredu. Treba pripremiti „blue tag“ ili takozvano gumeno ljepilo kojim će se kartice lijepiti na geografsku kartu. Takvo ljepilo ne ostavlja trag na karti i na ploči i koristi se za privremeno ljepljenje potrebnih papirnatih i ostalih materijala. Nastavnik čita latinski naziv grada i postavlja učenicima pitanje: Da li prema latinskom nazivu ovog grada i prema poznavanju gradiva iz povijesti možete prepoznati o kojem se današnjem europskom gradu radi? Onaj učenik koji točno odgovori na pitanje lijepi karticu na geografsku kartu Europe. Učenici zapisuju oba naziva grada u bilježnicu. Istu metodu koristimo za učenje

grčkih gradova i kolonija te rimskih gradova na prostoru današnje Hrvatske. U tom slučaju, lijepimo kartice na zidnu geografsku kartu Hrvatske.

- Metodom razgovora upoznati najstarije civilizacije Amerike. Koje civilizacije su se razvile na prostoru Latinske Amerike? U kojim prostorima Latinske Amerike su živjeli? Na ploču zapisati nazive civilizacija (Maye, Inke, Azteci), geografski prostor u kojem su živjeli, razdoblje u kojem su živjeli i nekoliko gradova - Tikal, Teotihuacan, Copal, Tenochtitlan, Cuzco i druge.

- Metodom razgovora i usmenog izlaganja objasniti razvoj europskih gradova u srednjem vijeku. Analizirati karte Europe (udžbenik, str. 80.) i zapisati nazive većih gradova; Cordoba, Köln, Pariz... Analizirati grafikon (udžbenik, str. 81.) i utvrditi kada nastaje najveći broj gradova u Europi i zašto. Točne odgovore zapisati na ploču. Istaknuti pojavu novih jezgri gradova - crkve, samostani (kršćanstvo) i burgovi (feudalizam) te pojavu slobodnih gradova i gradova republika uz konkretne primjere (Hamburg, Bremen, Varaždin, Zagreb, Dubrovnik).

Završni dio sata:

- Metodom kratkih pitanja i odgovora ponoviti glavne teze i pojmove današnjeg sata. Kod ponavljanja koristiti plan ploče i kartice na zidnim kartama svijeta i Hrvatske.

Domaća zadaća:

- Zapisati u bilježnicu kratki povijesni razvoj grada/naselja u kojem učenici žive, od postanka grada/naselja do danas.

Plan ploče

POVIJESNI RAZVOJ GRADOVA DO GEOGRAFSKIH OTKRIĆA

- poljodjelska revolucija (prije 10 000 god.)
- Jerihon (dolina rijeke Jordan) - najstariji grad u svijetu
- **pret-povijesno doba:** suptropi, doline rijeka; pojava prvih gradova
  - a) Mezopotamija (Eufrat, Tigris), oko 3 500. g. pr. Kr. (Ur, Uruk, Babilon)
  - b) dolina Nila, oko 3 200. g. pr. Kr. (Teba, Memfis)
  - c) dolina Inda, oko 2 400. g. pr. Kr. (Mohenjo Daro, Harappa)
  - d) dolina Žute rijeke, oko 1 600. g. pr. Kr.
- antika**
  - a) helenistički grad (polis, agora); kolonije: Issa, Pharos, Korkyra
  - b) rimski grad: forum, castrum, municipij, provincije, limes
    - Londinium, Vindobona, Lutetia, Colonia Agrippina....
    - Pola, Parentium, Salona, Siscia, Mursa, Andautonia...
  - c) civilizacije Amerike: Maye, Inke, Azteci (1000 pr. Kr.)
    - Teotihuacan, Tical, Tenochtitlan, Cuzco...
- srednji vijek:** 476. god, propast ZRC
  - najveći broj gradova u Europi nastaje od sredine 12. do kraja 14. stoljeća
  - jezgre: crkve, samostani (kršćanstvo), burgovi (feudalizam)
  - pojava slobodnih gradova i gradova-republika

Nastavna cjelina: **NASELJA U SVIJETU**

Nastavna jedinica: **Prostorna (morfološka) struktura grada**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- objasniti pojam prostorna (morfološka) struktura grada
- objasniti razliku pravilnih i nepravilnih tlocrta gradova kroz njihov povijesni razvoj
- razlikovati tipove gradova prema prostornoj strukturi u odnosu na geografski prostor u kojem se nalaze
- pokazati na geografskoj karti primjere gradova s pravilnim i nepravilnim tlocrtom
- na planu grada izdvojiti elemente prostorne strukture
- navesti i pokazati na geografskoj karti primjere gradova različite morfološke strukture u Hrvatskoj
- povezati znanje o gradovima stečeno u nastavi povijesti i likovne umjetnosti s nastavnim sadržajima iz geografije
- primijeniti stečeno znanje o prostornoj strukturi gradova na zavičaj

Nastavne metode i oblici rada:

- razgovor, demonstracija, usmeno izlaganje, rad s udžbenikom i planovima gradova, direktna i indirektna grafička metoda
- individualni, frontalni

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, atlas, zidna karta svijeta, karta Hrvatske, planovi gradova, LCD projektor ili grafo-skop

Ključni pojmovi:

- pravilni/nepravilni tlocrt; ortogonalni, radijalni tlocrt, heterogena prostorna struktura grada, renesansni grad, zvjezdasta struktura grada, burg i suburbij ili podgrađe

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Prezentirati fotografije gradova različitih prostornih struktura. Problemskim pitanjima motivirati učenike za nastavni sadržaj i potaknuti ih na analizu i logičko zaključivanje. Moguća pitanja: Što znate o prostornoj strukturi antičkog grada? Je li bila pravilna ili nepravilna? Postoji li u vašem (ili obližnjem) gradu stari dio grada? Kako izgledaju ulice starog dijela grada u usporedbi s novijim dijelom grada?

Obrada novoga gradiva:

• Nakon najave teme definirati pojam prostorne strukture grada tj. plana grada (definiciju učenici pišu u bilježnicu). Objasniti osnovne vrste planova gradova (pravilnih i nepravilnih) i zapisati ih na ploču. Prikazati ponovno primjere pojedinih planova gradova na fotografijama uz pomoć LCD projektor ili grafofolija (prozirnica) i usporediti ih. Najaviti obradu gradova pravilne (planske) strukture (zapisati podnaslov na ploču) prema povijesnom slijedu pojavljivanja: pretpovijest i antika (helenistički i rimski grad), novovjekovni grad (renesansni) i moderni grad (nakon rušenja zida) čiji razvoj možemo izdvojiti na nebodersku epohu te najnoviju epohu širenja grada u okolicu.

• Ponavljanjem gradiva iz povijesti i likovne umjetnosti utvrditi karakteristične strukture pretpovijesnog (pišemo na ploču podnaslov), grčkog, helenističkog i rimskog grada. Skicirati na ploču osnovnu prostornu strukturu rimskog grada i označiti glavne dijelove: forum (agora), via cardo, via decumanus, 4 glavna vrata, zid). U ovom dijelu gradiva treba najaviti značenje zida i njegovu dominantnu obrambenu ulogu sve do industrijske revolucije i njegovog rušenja.

• Prikazati fotografije gradova specifične renesansne (zvjezdaste ili neke druge) strukture i objasniti novu fazu razvoja grada - novovjekovni grad; skicirati na ploči tlocrt novovjekovnih gradova i obja-

sniti njegove različite oblike. Ponovo objasniti dominantnu ulogu zida. Posebnu pozornost treba posvetiti primjerima takvih gradova u Hrvatskoj (Karlovac, Koprivnica).

- Fazu razvoja modernoga grada započeti objašnjavanjem procesa koji su uzrokovali rušenje zida i širenje pravilne strukture grada uz glavne prometnice ili samo širenje suburbija, bez rušenja zida na uzvišenju. Ovdje treba naglasiti sve veću potrebu povezivanja grada s okolicom i sve izrazitiji planski tip širenja grada. Paralelno s objašnjenjima pisati plan ploče.

- Neboderska epoha širenja grada - objasniti pojavu prvih nebodera i usporediti početnu etapu s današnjom izgradnjom. Gdje se danas nalazi najviša zgrada u svijetu? Najviši toranj? Predlažem kraći seminarski rad na ovu temu za sljedeći sat - izabrali učenika/učenike koje ta tema zanima.

- Objašnjenje planskog/pravilnog tip tlocrta grada završiti najnovijom epohom širenja grada u okolicu u kojoj se najčešće koristi plansko naseljavanje (kućice u nizu). Obavezno treba naglasiti da je prostorna struktura grada u slabije razvijenim zemljama prolazila sličan, ali ipak različit povijesni razvoj te da položaj ulica, trgova i dominantnih građevina u gradu ovisi, osim o povijesnim događanjima i o prirodnoj osnovi prostora te kulturološkim karakteristikama kraja.

- Objasniti nepravilne/neplanske prostorne strukture gradova prikazivanjem fotografija/grafofolija s nepravilnim tlocrtima. Učenicima postavljamo tri pitanja za svaki tlocrt: Gdje se nalazi grad promatranog tlocrta? Koje se različitosti među tlocrtima mogu izdvojiti? Kojem vremenskom razdoblju pripadaju tlocrti? Analizirati fotografije u udžbeniku na str. 89. i 90.

- Na ploču zapisati drugi podnaslov: **nepravilan tlocrt grada** i zaključke koje su iznijeli učenici, a koji se odnose na dominantno pojavno razdoblje srednjeg vijeka, dominantnu ulogu zida i izdvajanje tri tipa srednjovjekovnih gradova: dva europska tipa (grad na brežuljku i mediteranski tip) te islamski tip. Na ploču zapisati njihove glavne karakteristike uz ponovnu analizu njihovih tlocrta i zapisivanje primjera. Posebnu pozornost posvetiti tipu tlocrta grada u kojem žive učenici ili obližnjeg većeg gradskog naselja.

- Obradu novih nastavnih sadržaja završiti objašnjavanjem heterogenih struktura gradova uz primjere, prisjećajući se povijesnog razvoja grada (pogotovo europskog) od pretpovijesti i antike do najnovijeg doba.

Završni dio sata:

- Ponoviti nastavne sadržaje o prostornoj (morfološkoj) strukturi gradova prikazivanjem fotografija na LCD-u, grafofolijama ili analizom fotografija u udžbeniku. Kod ponavljanja treba paziti na sistematizaciju povijesnog pojavljivanja pojedinih tipova tlocrta u čemu će nam pomoći plan ploče.

Domaća zadaća:

- Napisati u bilježnicu etape povijesnog razvoja i promjenu prostorne strukture grada u kojem učenici žive ili obližnjeg većeg gradskog naselja. Uočiti razlike i vrijeme pojavljivanja pravilne i nepravilne prostorne strukture grada.

Plan ploče

PROSTORNA (MORFOLOŠKA) STRUKTURA GRADA = TLOCRT

pravilni (planski): ortogonalni, radijalni, koncentrični...

nepravilni (neplanski): krivudave, uske ulice...

pravilni tlocrt

PRETPOVIJESNI GRAD (helenistički polis i rimski gradovi)

agora/forum, via cardo, via decumana, zid

NOVOVJEKOVNI GRADOVI

renesansni (zvjezdasta struktura)

neboderska epoha (1883. Chicago), Taipei 101 (2006.)

najnovija epoha

nepravilni tlocrt - srednji vijek, dominantna uloga zida

a) srednjoeuropski grad - na uzvišenju (burg i suburbij ili podgrađe)

b) mediteranski grad: uske, krivudave kamene ulice (kale)

c) islamski grad - slijepe ulice (ćor-sokaci), džamije, medrese, hamami, čaršije

d) heterogeni tlocrti (Beč, Pariz, Rim, London, Split...)

Prijedlog terenskog rada

• Ova nastavna jedinica može se dopuniti poludnevnom ili jednodnevnom terenskim radom u obližnjem gradu specifične prostorne strukture (Karlovac, Koprivnica, Split, Poreč...) ili izvan Hrvatske (Beč). Pripremiti za učenike ili skupine učenika podloge za kartiranje (planovi gradova) i nastavne listiće za skiciranje zadanih objekata.

Nastavna cjelina: **NASELJA U SVIJETU**

Nastavna jedinica: **Urbanizacija i urbani sustavi**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- objasniti pojam urbanizacije i urbanih sustava
- objasniti važnost stupnja urbanizacije kao suvremenog pokazatelja razvijenosti društva
- razlikovati trend porasta broja gradova i gradskog stanovništva u razvijenim državama od onog u slabije razvijenim državama te uočiti različite posljedice
  - na geografskoj karti svijeta i Europe izdvojiti države različitih urbanih sustava
  - primijeniti stečeno znanje o urbanizaciji i urbanim sustavima na prostor Hrvatske

Nastavne metode i oblici rada:

- razgovor, usmeno izlaganje, rad s udžbenikom i atlasom, direktna grafička metoda, pisanih radova
- individualni, frontalni

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, atlas, zidna karta svijeta i Europe

Ključni pojmovi:

- urbanizacija, stupanj urbanizacije, divlja naselja (favele, bustees, bidonvilles, gečekondu, slum, shanty town), satelitska naselja

ARTIKULACIJA SATA**Uvod i najava cilja:**

• Metodom razgovora provjeriti predznanje učenika o procesima urbanizacije, motivirati ih za obradu novih nastavnih sadržaja i najaviti obradu nastavne jedinice Urbanizacija i urbani sustavi. Moguća pitanja: U kojim naseljima živi veći udio svjetskog stanovništva u svijetu - u gradskim ili u seoskim naseljima? U kojim se državama brže povećava broj gradskog stanovništva danas - u razvijenim ili slabije razvijenim? Kako zovemo proces rasta i razvoja gradova te povećanje broja stanovnika u gradovima? Učeničke odgovore zapisati na ploču (ne i u bilježnice) i ostaviti do kraja sata. Na kraju sata ih po potrebi korigirati i zapisati u bilježnice.

Obrada novog gradiva:

- Definirati pojam urbanizacija. Na primjeru objasniti stupanj urbanizacije. Navesti primjere nekoliko država s visokim i niskim stupnjem urbanizacije. Analizirati kartogram u udžbeniku, str. 104. i objasniti prostorne razlike u stupnju urbanizacije.
- Samostalnim radom učenici analiziraju dijagram u udžbeniku, str. 104. i zapisuju svoja opažanja u bilježnice. Svaki učenik treba zapisati četiri rečenice opisujući četiri trenda kretanja krivulje rasta gradskog i seoskog stanovništva u razvijenim i slabije razvijenim državama. Nakon 5 minuta prozvati 4 učenika od kojih svaki objašnjava po jedan trend. Također, učenici uz pomoć nastavnika predviđaju budući trend kretanja broja gradskog stanovništva. Treba naglasiti podatak da u nekim gradovima razvijenih država broj stanovnika stagnira ili se čak smanjuje jer se pojedini njegovi dijelovi odvajaju kao samostalna gradska naselja, a sve su izraženiji i procesi kontraurbanizacije.

- Metodom razgovora i usmenog izlaganja objasniti procese neplanske urbanizacije u slabije razvijenim državama svijeta i razvoj divljih naselja. Opisati uvjete za život u divljim naseljima i izdvojiti uz pomoć fotografija (udžbenik, str. 93. i 105.) različite nazive za divlja naselja u svijetu. Usporediti procese urbanizacije u razvijenim i slabije razvijenim državama svijeta. Ukazati na plansko naseljavanje gradova u razvijenim državama i nastanak satelitskih naselja koja se grade u svrhu rasterećenja gusto naseljenih gradskih prostora.

- Analizom grafikona (udžbenik, str. 105.) objasniti trend promjene udjela urbanog stanovništva u Hrvatskoj od prvog pa sve do posljednjeg službenog popisa stanovništva. Zaključke zapisati na ploču/bilježnicu.

- Definirati pojam urbani sustavi.

- Provjeriti domaću zadaću. Učenici su za domaću zadaću trebali zapisati broj stanovnika tri do pet najvećih gradova zadanih država (1. skupina učenika: Hrvatska, Francuska, Mađarska i Ujedinjeno Kraljevstvo; 2. skupina: Španjolska, Slovenija, Japan, Australija i Brazil; 3. skupina: Švicarska, Njemačka i SAD). Podatke zapisati na ploču i uočiti zajednička obilježja odabranih država - monocentrični urbani sustav. Objasniti pojam monocentrični urbani sustav. Istom metodom obrađujemo duocentrične i policentrične urbane sustave.

Završni dio sata:

- Metodom razgovora, uz pomoć plana ploče i geografske karte ponoviti nove pojmove, proces urbanizacije i njegove posljedice.

Domaća zadaća:

- pronaći i zapisati u bilježnice tri nova primjera država različitih urbanih sustava.

Plan ploče

URBANIZACIJA I URBANI SUSTAVI

urbanizacija - porast broja gradova, gradskog stanovništva i širenje gradskog načina života

stupanj urbanizacije - 2005. Butan 11,1%, Japan 66%, Belgija 97%, Hrvatska 59%

urbanizacija-svjetski proces

1950. god. 30% gradskog stanovništva;

2007. god. 50%;

2030. god. 60% (?)

prostorne razlike u svijetu

	<u>razvijene države</u>	<u>slabije razvijene države</u>
2000.	73%	40%
2005.	76%	43%

stagnacija pojedinih gradova

posljedice urbanizacije

slabije razvijene države: siromašne četvrti ili divlja naselja: favele, bustees, bidonvilles, gečekondu, slum.

jače razvijene države: satelitska naselja; kontraurbanizacija

urbani sustavi

monocentrični - Hrvatska, Francuska, Mađarska, UK

duocentrični - Španjolska, Slovenija, Japan, Australija, Brazil

policentrični - Švicarska, Njemačka, SAD

Nastavna cjelina: **GOSPODARSKE DJELATNOSTI**

Nastavna jedinica: **Gospodarstvo ili ekonomija**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- definirati pojam gospodarstva,
- analizirati tablice BDP-a po stanovniku i najveća gospodarstva svijeta prema BDP-u
- analizirati kartogram države svijeta prema dohotku po stanovniku
- razlikovati tipove gospodarstava prema razvijenosti i analizirati njihov prostorni raspored
- učenici moraju navesti i objasniti probleme nejednakog razvoja svijeta

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, brainstorming
- oblik rada: frontalni i skupni

Nastavna sredstva i pomagala:

- ploča, kreda, karta svijeta, udžbenik

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Metodom razgovora motivirati učenike za nastavne sadržaje o gospodarstvu i ponoviti osnovne pojmove. Moguća pitanja: Što je sve potrebno da bi neka država funkcionirala?

Zapisivati na ploču učeničke odgovore (npr. predsjednik države, sabor, trgovine, poljoprivreda, industrija, vojska, škola, policija i slično). Što ste naveli? (Ljudske djelatnosti).

Kako jednim imenom možemo nazvati sve djelatnosti u nekoj državi? (gospodarstvo ili ekonomija). Zapisati naslov na ploču. To je tema današnjeg sata.

Obrada novog gradiva:

• Gospodarstvo možemo definirati kao smišljenu ljudsku aktivnost koja obuhvaća proizvodnju, razmjenu i potrošnju materijalnih dobara i usluga. Ovisno o prostoru koji promatramo, primjerice, naselje, regiju, državu, svijet, kako možemo definirati gospodarstvo?

(mjesno ili lokalno, regionalno ili područno, nacionalno ili narodno i svjetsko ili globalno gospodarstvo). Danas se često susrećemo s pojmom globalizacije. Što bi to bilo? Potrebno je doći do odgovora da ona označava povezanost svijeta na različitim razinama i u različitim oblicima. Koji su temeljni razlozi povezivanja svijeta u gospodarskom pogledu? Potrebno je doći do odgovora: veća zarada ili profit. Jesu li sva gospodarstva jednako razvijena? Po čemu se razlikuju i koji su kriteriji razvijenosti gospodarstava? Prisjetite se prvog polugodišta. Očekivani odgovori su: bruto domaći proizvod, narodni dohodak po stanovniku, kvaliteta života, HD indeks i sl.

• Na stranici 111. u udžbeniku je karta koja prikazuje države svijeta prema dohotku 2005. godine. Kako su kategorizirane države? Odgovor učenika: države s niskim dohotkom, srednjim nižim, srednjim višim i visokim dohotkom. Prema tome, razlikujemo visoko razvijena, srednje razvijena i slabije razvijena gospodarstva. Analizirajte kartu! Očekivani odgovor: razvijena gospodarstva imaju područja Angloamerike, Europske unije, Australije i Japana, srednje razvijena sjeverni i južni dijelovi Latinske Amerike, sjeverna i južna područja Afrike, područje prostora nekadašnjeg SSSR-a i azijske petrodolarske zemlje. Nerazvijeno gospodarstvo ima prostor središnje i južne Azije te najveći dio Afrike.

• Što utječe na razvijenost nekog prostora? Pretpostavka je da će učenici prvo spomenuti prirodna obilježja tj. prirodna bogatstva. Koja to prirodna bogatstva danas utječu na razvijenost npr. Njemačke ili SAD? Jesu li osnovne djelatnosti u tim državama poljoprivreda, rudarstvo i sl.? Odgovor je da nisu, ali da su u počecima svog razvoja prirodna bogatstva tih zemalja imala veliku ulogu. Što je onda danas bitno za razvijenost neke države? (kapital, znanje, tržište i sl.).

- Gospodarstva se mogu slobodno razvijati, po načelima ponude i potražnje, ali mogu biti i dijelom “dirigirana” od strane države. Kako bi nazvali gospodarstva u kojima je umiješanost države u gospodarstvo najmanje izražena? (slobodna tržišna gospodarstva). U velikom dijelu svijeta je tijekom 20. stoljeća bila velika umiješanost države u gospodarstvo, gotovo sve je bilo planirano. Znadete li kako se nazivaju takva gospodarstva? Socijalistička planska gospodarstva. Veliki dio tih zemalja, naročito europskih, napustio je plansko gospodarstvo i prelazi na tržišno. Kako se nazivaju ta prijelazna gospodarstva? (tranzicijska).

- Razmislite o nazivima primarne, sekundarne i tercijarne djelatnosti! Zašto ih tako nazivamo? (zbog redoslijeda nastanka i važnosti prvo za opstanak, a onda i razvoj društva). Ponovite koje djelatnosti pripadaju pojedinim sektorima!

Završni dio sata:

- Odgovorite na pitanja na stranici 112. udžbenika.

Plan ploče

GOSPODARSTVO ILI EKONOMIJA

Gospodarstvo - proizvodnja, razmjena i potrošnja materijalnih dobara i usluga
- mjesno (lokalno), regionalno (područno), nacionalno (narodno) i svjetsko (globalno) gospodarstvo

Kriteriji za mjerenje razvijenosti - **bruto domaći proizvod, narodni dohodak po stanovniku, kvaliteta života, HD indeks**

Tipovi gospodarstava prema razvijenosti

- **visoko razvijena gospodarstva** (Angloamerika, Europska unija, Australija i Japan)
- **srednje razvijena gospodarstva** (sjeverni i južni dijelovi Latinske Amerike, sjeverna i južna područja Afrike, područje nekadašnjeg SSSR-a i azijske petrodolarske zemlje)
- **slabije razvijena gospodarstva** (središnja i južna Azije te najveći dio Afrike)

Tipovi gospodarstava prema umiješanosti države:

- slobodna tržišna gospodarstva
- socijalistička planska gospodarstva.
- tranzicijska

Sektor djelatnosti: PRIMARNI, SEKUNDARNI I TERCIJARNI

Nastavna cjelina: **GOSPODARSKE DJELATNOSTI**

Nastavna jedinica: **Struktura svjetske poljodjelske proizvodnje**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- poznavati glavne skupine poljoprivrednih proizvoda
- analizirati strukturu i prostorni raspored poljoprivredne proizvodnje

Nastavne metode i oblici rada:

- rad s tekstem
- skupni i frontalni u uvodnom dijelu

Nastavna sredstva i pomagala:

- ploča, kreda, zidna karta svijeta, atlas, udžbenik

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja

• Metodom razgovora kratko ponoviti čimbenike razvoja poljoprivrede i oblike agrarnog iskorištavanja. Najaviti upoznavanje glavnih skupina poljodjelskih proizvoda i analizu njihove strukture i prostornog rasporeda. Objasniti oblik i metode rada (rad u skupinama uz pomoć udžbenika). Podijeliti učenike u 5 skupina. Zadatak koji moraju napraviti je sljedeći:

- opisati skupinu proizvoda koju su dobili za zadatak na način da objasne zašto je ta skupina poljodjelskih proizvoda važna tj. čemu služi, gdje se i zašto uzgaja te koje su države glavni proizvođači. Poželjno je prezentaciju napraviti u obliku priče.

Moguće skupine:

1. ŽITARICE,
2. ULJARICE I BILJKE ZA DOBIVANJE ŠEĆERA,
3. BILJKE ZA DOBIVANJE NAPITAKA,
4. VINOVA LOZA, VOĆE I POVRĆE I CVJEĆARSTVO,
5. TEKSTILNE SIROVINE

Obrada novog gradiva:

- Učenici uz pomoć teksta u udžbeniku u skupini obrađuju nastavnu jednicu prema uputama.

Završni dio sata:

- Učenici po skupinama prezentiraju glavne skupine poljodjelskih proizvoda, a najbitnije zapisuju na ploču te glavna proizvodna područja pokazuju na karti svijeta. Moguće je to napraviti i u obliku tablice sa skupinama poljodjelskih proizvoda, njihovim glavnim obilježjima te proizvođačima.

Plan ploče

STRUKTURA SVJETSKJE POLJODJELSKJE PROIZVODNJE

žitarice*: pšenica,
riža
kukuruz

uljarice i biljke za dobivanje šećera*:

kokosova palma
palma uljarica
arašidi
uljana repica
suncokret
soja
maslina

šećerna trska
šećerna repa

biljke za dobivanje napitaka*:

kavovac
kakaovac
čajevac

vinova loza, voće i povrće i cvjećarstvo*:

vinova loza
duhan
voće i povrće
cvijeće

tekstilne sirovine*:

pamuk
lan
konoplja
juta

* moguće je napisati i glavne proizvođače

Nastavna cjelina: **GOSPODARSKE DJELATNOSTI**

Nastavna jedinica: **Čimbenici razvoja turizma**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- analizirati čimbenike razvoja turizma

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, dijalog, brainstorming,
- frontalni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- računalo i LCD projektor, ploča, kreda, karta svijeta, atlas, udžbenik

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Učenicima prezentirati fotografije ljudi koji provode različite aktivnosti kao što su npr. skijanje, kupanje, uspinjanje na Eiffelov toranj, tipično ležerno odjevene ljude koji fotografiraju neku opće poznatu lokaciju i sl. Kako nazivamo putovanja vezana uz odmor, razonodu i sl.? (turistička putovanja). Danas ćemo se baviti temom turizma, točnije, čimbenicima njegovoga razvoja. (zapisati naslov na ploču i i najaviti obradu novog gradiva).

Obrada novog gradiva:

• Može li se svako putovanje nazvati turističkim? Što razlikuje turistička putovanja od drugih? (nisu povezana s poslom). Definirati turizam kao djelatnost koja je vezana uz putovanja i boravak posjetitelja u nekom mjestu ako to nije povezano s promjenom prebivališta ili gospodarskom aktivnošću. U prošlosti je turistički tip putovanja bio rezerviran za manjinu pa do 20. stoljeća ne možemo govoriti o turizmu kao masovnoj pojavi.

• Metodom razgovora izdvojiti čimbenike razvoja turizma. Moguća pitanja: Postoji li mjesto gdje bi sada bili radije nego u školi? A što vas sprječava u tome? (školske obaveze/vrijeme). Osim slobodnog vremena, što vam je još potrebno da biste negdje otputovali? (novac). Ako imate slobodno vrijeme i slobodna financijska sredstva predviđena za odmor, razonodu i putovanja, morate odlučiti gdje ćete otputovati i kako se želite provesti. Odabrat ćete ono što je skladu sa vašim željama i mogućnostima, a koje kriterije ćete pri tome koristiti? (klima, prirodne ljepote, kulturno-povijesni sadržaji itd). To nazivamo privlačnim ili atraktivnim čimbenicima, koji mogu biti 1. prirodni... Možete li ih nabrojiti? (klima, prirodne ljepote, mora, jezera, planine, flora i fauna, mineralni i termalni izvori i sl. Navedite ostale privlačne čimbenike razvoja turizma. (2. društveni...). Što biste tu ubrojili? Navedite neke društvene privlačne čimbenike (muzeji, kazališta, kulturna događanja, građevine i sl.). Zapisati na ploču društvene čimbenike i primjere (npr. muzeji: Louvre, Ermitaž). Gdje se nalaze ti muzeji? Pokažite na geografskoj karti gradove u kojima se nalaze navedeni muzeji (Pariz i Sankt Peterburg). Društveni čimbenik su i koncertne dvorane, npr. Scala, Olimpia. Znadete li gdje se nalaze? (Milano i Pariz). Festivali i kulturno-zabavne manifestacije (dubrovačke ljetne igre, Oktoberfest), drevne građevine (piramide, amfiteatri, akropole i sl.).

Da bi neki prostor koji je turistički atraktivan stvarno ljudi i posjećivali, neophodni su i sadržaji koji se odnose na smještajne kapacitete. To su prihvatni ili receptivni čimbenici (hoteli, apartmani, pansioni i sl). Uz njih su vezani i prateći servisi poput telekomunikacija, trgovine, ugostiteljstva i sl. Kao preduvjet da bi se neki prostor posjetio su komunikacijski ili prometni čimbenici, dakle, postojanje odgovarajućih prometnica i veza. Željeznica je vezana uz početke razvoja turizma, automobil je omogućio masovnost, a zrakoplovi putovanje u daleke krajeve. S obzirom da je turizam rastuća gospodarska grana, raste mu i značenje u gospodarstvu neke države. Razmislite koje su prednosti Hrvatske ili kakvu korist Hrvatska ima od toga što je turistički privlačna zemlja? (prodajemo daleko više robe nego da turisti ne dolaze, otvaraju se nova radna mjesta i sl). Turizam je, u stvari, skriveni izvoz, naše proi-

zvode troše i stranci, ali u našoj zemlji. Problem turizma je to što je većinom sezonskog karaktera, odnosno, većina putovanja vezana je uz sezone godišnjih odmora pa je problem cjelogodišnje zaposlenosti. Turizam ostvaruje približno 6 % vrijednosti svjetskog BDP-a što nije zanemarivo. Međutim, najveći problem je što je turizam vrlo osjetljiva gospodarska grana s obzirom na politička zbivanja u svijetu, ratove i sl. Znete li kakve primjere? Očekuje se odgovor npr. domovinski rat, problemi na povijesno-kulturno atraktivnom Bliskom istoku i sl.

Završni dio sata:

- Metodom razgovora ponoviti preduvjete razvoja turizma, istaknuti čimbenike razvoja turizma na primjeru Hrvatske, analizirati potencijalne pozitivne i negativne strane razvoja turizma. (Moguće je npr. prikazati primjere masovnog turizma, preizgrađenosti dijelova obale, narušavanje prirode izgradnjom turističkih sadržaja i sl.)

Plan ploče

ČIMBENICI RAZVOJA TURIZMA

turizam - putovanje i boravak posjetitelja u nekom mjestu ako to nije povezano s promjenom prebivališta ili gospodarskom aktivnošću

preduvjeti: slobodno vrijeme i financijska sredstva

čimbenici:

1. privlačni ili atraktivni:

- a) prirodni: klima, prirodne ljepote, more, jezera, planine, flora i fauna, mineralni i termalni izvori
- b) društveni: muzeji (Louvre, Ermitaž), koncertne dvorane (Scala, Olimpia), festivali i kulturno-zabavne manifestacije (dubrovačke ljetne igre, Oktoberfest), drevne građevine (piramide, amfiteatri, akropole i sl.)

2. prihvatni ili receptivni čimbenici (hoteli, apartmani, pansioni i sl).

3. komunikacijski ili prometni čimbenici

značenje:

- „skriveni izvoz“
- sezonski karakter
- 6% svjetskog BDP-a
- osjetljiv na politička zbivanja

Nastavna cjelina: **GOSPODARSKE DJELATNOSTI**

Nastavna jedinica: **Promet - kopneni promet**

Dominirajuća etapa sata: obrada novog gradiva

Obrazovni ishodi:

- navesti vrste prometa
- objasniti podjelu prometa
- navesti glavna obilježja pojedinih vrsta prometa, njihove prednosti i nedostatke
- povezati prirodnu osnovu i mogućnosti razvoja pojedinih vrsta prometa

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda usmenog izlaganja, dijalog, brainstorming, samostalni rad, rad s tekstem
- frontalni i skupni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- ploča, kreda, karta svijeta, udžbenik

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

- Navodimo asocijacije dok učenici ne otkriju temu sljedećih nastavnih jedinica. Preduvjet razvoja? Čimbenik razvoja? O njemu “svi sve znaju”? Sastavni dio su mu zastoji? Jedrenjački? Željeznički? Cestovni? Zračni? Pomorski? Pretpostavka je da će učenici vrlo brzo otkriti da se radi o prometu. Zapisujemo naslov na ploču.

Obrada novog gradiva:

• Kako biste kratko mogli definirati promet? Čime se on bavi? Očekivani odgovori su: prijevozom ljudi, robe... Može li se prevesti ili prenesti još nešto s jednog mjesta na drugo, a da to nisu niti ljudi niti roba? Očekivani odgovor: vijesti, informacije, slika, zvuk itd. Promet obuhvaća prijevoz ljudi i materijalnih dobara te prijenos informacija s jednog mjesta na drugo. Elementi prometa su: objekt koji se prevozi ili prenosi (ljudi, roba, informacije), prijevozno sredstvo (vlak, brod, avion, kočija itd.) i prometni put (cesta, pruga, rijeka, more, zrak). Koje vrste prometa poznajete? Očekivani odgovori su automobilski, željeznički, avionski, pomorski i sl. A kako bi promet mogli podijeliti prema geografskoj sredini u kojoj se odvija? (kopneni, pomorski i zračni). Nekoliko sljedećih sati bavit ćemo se vrstama prometa, a započet ćemo s kopnenim prometom.

Koje vrste prometa pripadaju kopnenom? (automobilski ili cestovni, željeznički...). Zbog toga što se odvijaju vodenim putem, učenici često zaboravljaju riječni, jezerski ili kanalski promet te cjevovodni. Možemo li riječni promet ubrojiti u kopneni? Koji se još promet odvija na kopnu, ali vodenim ili drugim putovima? (jezerski, kanalski i cjevovodni promet). Moguće potpitanje kojim bi se učenici naveli da spomenu cjevovodni promet je pitanje na koji način se opskrbljuju vodom?

• Učenicima podijeliti papire s oblicima kopnenog prometa te navedenim obilježjima koje bi oni trebali uvrstiti u tablicu. Predlažem rad u skupinama od 2 do 4 učenika. Pojedino obilježje može se upisati u više kolona uz prihvatljivo objašnjenje (npr. količinski velik promet moguć je i u željezničkom i u riječnom prometu).

Tablica za upisivanje obilježja:

cestovni promet	željeznički promet	riječni, jezerski i kanalski promet	cjevovodni promet

Obilježja:

- prometni put se (uglavnom) ne mora graditi (riječni)
- prijevoz “od vrata do vrata”(cestovni)
- relativno spor (riječni)
- količinski velik (riječni, željeznički)
- ovisan o vremenskim uvjetima (navesti primjere!)
- najjeftiniji prijevoz određenih vrsta roba (cjevovodni)
- namijenjen i individualnom prijevozu (cestovni)
- ima najgušću prometnu mrežu (cestovni)
- zalazi gotovo u sve sredine (cestovni)
- nije namijenjen prijevozu lako kvarljive robe (riječni, cjevovodni)
- brzinama se približio zračnom prometu (željeznički)
- može prevesti gotovo sve, ali u manjim količinama (cestovni)
- vrlo skupa izgradnja, a jeftino održavanje
- Uz pomoć teksta u udžbeniku odgovorite i na sljedeća pitanja:

Što je to integralni ili multimodalni promet? Što je olakšalo pretovar robe? Kada je (i zbog čega) uslijedio jači razvoj cestovnog prometa? Tko je izumio automobil, a tko lokomotivu? Kada je bilo “zlatno doba željeznice”, što se danas događa s dužinom željezničkih pruga u svijetu? Što su to intercity vlakovi? Navedi nekoliko brzih vlakova u različitim zemljama! Gdje je razvijen riječni, jezerski i kanalski promet za prijevoz robe, a gdje služi i u putničkom prijevozu? Pronađi to na karti! Čemu najviše služe cjevovodi (osim vodovoda) i gdje im je najgušća mreža? Što je JANAF? Koje su posebnosti gradskog prometa?

Završni dio sata:

- Ponoviti nove nastavne sadržaje odgovaranjem na postavljena pitanja te zajedničkom analizom.

Plan ploče

KOPNENI PROMET			
<p>promet - prijevoz ljudi i materijalnih dobara te prijenos informacija s jednog mjesta na drugo. elementi prometa:</p> <ul style="list-style-type: none"> - objekt koji se prevozi ili prenosi (ljudi, roba, informacije) - prijevozno sredstvo (vlak, brod, avion, kočija itd.) - prometni put (cesta, pruga, rijeka, more, zrak) - prema sredini u kojoj se odvija: automobilski (cestovni), željeznički, jezerski, kanalski i cjevovodni promet 			
CESTOVNI PROMET	ŽELJEZNIČKI PROMET	RIJEČNI, JEZERSKI I KANALSKI PROMET	CJEVOVODNI PROMET
<ul style="list-style-type: none"> - prijevoz “od vrata do vrata” - namijenjen i individualnom prijevozu - ima najgušću prometnu mrežu - zalazi gotovo u sve sredine - može prevesti gotovo sve, ali u manjim količinama 	<ul style="list-style-type: none"> - količinski velik - brzinama se približio zračnom prometu 	<ul style="list-style-type: none"> - prometni put se (uglavnom) ne mora graditi - relativno spor (riječni) - količinski velik - nije namijenjen prijevozu lako kvarljive robe 	<ul style="list-style-type: none"> - najjeftiniji prijevoz određenih vrsta roba - nije namijenjen prijevozu lako kvarljive robe - vrlo skupa izgradnja, a jeftino održavanje

Ostatak učenici imaju zapisan u bilježnici u obliku odgovora na postavljena pitanja.

3. PRIMJERI PONAVLJANJA GRADIVA

Nastavna cjelina: **STANOVNIŠTVO NA ZEMLJI**

Nastavna jedinica: **Kretanje stanovništva**

Dominirajuća etapa sata: ponavljanje i uvježbavanje

Obrazovni ishodi:

- definirati osnovne demografske pojmove
- analizirati odrednice prirodnog, prostornog i općeg kretanja stanovništva
- izračunati odrednice prirodnog, prostornog i općeg kretanja stanovništva
- raditi u timu i prepoznati vrijednost i važnost timskog rada
- objektivno vrednovati znanje učenika u razredu
- kritički vrednovati svoje znanje

Nastavne metode i oblici rada:

- metoda razgovora; indirektna i direktna grafička metoda, metoda demonstracije
- frontalni rad; individualni rad, rad u skupinama

Nastavna sredstva i pomagala:

• udžbenik, atlas, geografska zidna karta, grafoskop, grafolija, flomasteri i/ili kreda u boji, bojice, ploča

Ključni pojmovi:

- svi pojmovi iz nastavnih jedinica prirodno, prostorno i opće kretanje stanovništva

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Objasniti cilj nastavnog sata, sadržaj ponavljanja gradiva (gradivo o općem, prirodnom i prostornom kretanju stanovništva), oblike i metode rada (individualni rad i rad u grupi). Zadati učenicima zadatak da samostalno (ali ako je potrebno i uz pomoć udžbenika) ispune sljedeći tablicu (tablicu nacrtati na ploči ili pripremljenu prezentirati na grafoliji):

Tip kretanja stanovništva	Odrednice kretanja stanovništva (upiši i skraćenice)	Formula za izračunavanje

Nakon 3 do 5 minuta rezultate samostalnog rada prenijeti na ploču ili na grafoliju (učenici se javljaju ili ih prozivamo).

Ponavljanje kroz skupni rad:

• Nakon ponavljanja osnovnih demogeografskih pojmova vezane uz kretanje stanovništva, podijeliti učenike u skupine od 4 do 5 učenika (ovisno o veličini razreda). Podijeliti skupinama ranije pripremljene kartice s 4 ili 5 pitanja koja mogu biti iz udžbenika (pitanja za ponavljanje s kraja nastavnih jedinica ili samostalno izrađena pitanja). Svaki učenik iz skupine odgovara na jedno pitanje. Članovi skupine zajednički provjeravaju točnost odgovora. Skupine izmjenjuju kartice i provjeravaju točnost odgovora. Svaki točan odgovor donosi jedan bod. Zbrojiti bodove za pojedine skupine. Članovi skupine koja ima najviše bodova osvajaju nagradu koja je ranije dogovorena.

Plan ploče

Tip kretanja stanovništva	Odrednice kretanja stanovništva	Formula za izračunavanje
Prirodno kretanje	Natalitet / rodnost (N) Mortalitet / smrtnost (M) Prirodna promjena (PR) pozit. = prirodni priraštaj negat. = prirodni pad	$PP = N - M$ $pp = \frac{N - M}{P} \times 100$ ili 1000
Prostorno kretanje	Imigranti / useljenici (I) Emigranti / iseljenici (E) Migracijski saldo/ neto migracija (Ms)	$Ms = I - E$ $Ms = \frac{I - E}{P} \times 100$ (ili 1000)
Opće kretanje	Prirodno kretanje Prostorno kretanje Prosječna godišnja promjena broja stanovnika kao pokazatelj predznaka promjene uk. kretanja	$OP = PP + Ms$ $\bar{R} = \frac{P_2 - P_1}{t}$

Nastavna cjelina: **NASELJA U SVIJETU**

Nastavna jedinica: **Postanak i razvoj gradova od pretpovijesti do najnovijeg doba i njihova prostorna struktura**

Dominirajuća etapa sata: ponavljanje gradiva

Obrazovni ishodi:

- objasniti proces postanka grada i prepoznati pojedine etape njegovog povijesnog razvoja
- uočiti glavne uzroke postanka gradova kao i njegovo specifično značenje unutar pojedine etape razvoja
- uočiti razlike u izgledu pretpovijesnog, antičkog, srednjovjekovnog i novovjekovnog grada (opisati razvoj prostorne strukture grada kroz različita povijesna razdoblja)
- pokazati na geografskoj karti prostorni raspored gradskih naselja od pretpovijesti do danas
- razlikovati gradove pravilnog i nepravilnog tlocrta kao i različite faze razvoja unutar jednog grada
- primijeniti stečena znanja i vještine na primjeru gradskih naselja svog zavičaja

Nastavne metode i oblici rada:

- razgovor, usmeno izlaganje, demonstracija, direktna grafička metoda, metoda rada s karticama
- skupni, frontalni, samostalni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- zidna karta svijeta i Europe, atlas, udžbenik, ploča, kartice

Ključni pojmovi: kao u nastavnim jedinicama :

- a) povijesni razvoj gradova do geografskih otkrića
- b) povijesni razvoj gradova od geografskih otkrića
- c) prostorna (morfološka) struktura grada

Priprema za sat ponavljanja metodom kartica i skupnim radom:

Treba pripremiti veći broj kartica na kojima su zapisani pojmovi koji su karakteristični za pojedinu povijesnu fazu razvoja grada. Na primjer, za pretpovijesnu fazu pišemo sljedeće pojmove:

UTVRĐENI GRAD, ZID, KANALI S VODOM, PLANSKA GRADNJA, UR, URUK, BABILON ITD.

Uz antički grad pišemo slijedeće pojmove na karticama:

UTVRĐENI GRAD, ZID, PRAVILAN TLOCRT, ORTOGONALAN TLOCRT, PLANSKA GRADNJA, GRČKI GRAD, AGORA, FORUM, RIMSKI GRAD, CARDO, DECUMANUS ITD.

Na taj način pripremamo pojmove i za ostala povijesna razdoblja.

Isti pojmovi se mogu ponavljati u više povijesnih razdoblja.

ARTIKULACIJA SATA

Uvodni dio sata (upute):

• Učenicima objasniti da će danas ponoviti gradivo o povijesnom razvoju gradova i njihovoj prostornoj strukturi kroz rad u skupini i pomoću kartica. Podijeliti učenike u skupine od četiri člana i svakoj skupini dati nekoliko kartica (više od 4). Svaka skupina ima 10 minuta za svoj rad. Svaki član se odlučuje za jednu karticu (najbolje onu čiji mu je pojam najjasniji), samostalno ili uz pomoć svoje skupine određuje kojem vremenskom razdoblju pripada napisani pojam (upozoriti učenike da su pojedini pojmovi karakteristični za više razdoblja) i piše kratko objašnjenje svog pojma u bilježnicu. Neki članovi skupine dobivaju više od jedne kartice. Svaka skupina sama sebi dodjeljuje ime koji se veže uz gradivo: npr. Burgovi, Decumanusi, neboderi, emporiji itd. Nastavnik u svoje zabilješke zapisuje even-

tualne greške te ona skupina s najmanje grešaka pobjeđuje, a nagradu određuje nastavnik prije početka rada u skupini.

Glavni dio sata: ponavljanje gradiva

• Na ploču nacrtati tablicu, odnosno njezin prvi redak u njemu zapisati povijesne etape razvoja grada:

PRETPOVIJEST   ANTIKA   SREDNJI VIJEK   NOVI VIJEK

• Nastavnik ima popis pojmova i gotovu tablicu kod sebe te na taj način najlakše kontrolira tijek sata. Nastanik/ca čita izabrani pojam, učenik koji ga posjeduje dolazi pred ploču i zapisuje pojam u odgovarajući stupac te objašnjava zašto taj pojam ide u odgovarajući stupac i pojašnjava njegovo značenje. U slučaju da se pojam javlja i u nekom drugom razdoblju, drugi učenik koji ga posjeduje dolazi pred ploču, zapisuje pojam u odgovarajući stupac i objašnjava značenje pojma u tom razdoblju.

• Napomena: rezultati rada mogu se provjeriti zapisivanjem pojmova na ploču, u odgovarajući stupac ili ljepljenjem kartica. Također, predlažem zapisivanje pojmova na veliki hamer papir koji se može objesiti kao poster na zid i tako biti podsjetnik na vrlo važnu cjelinu povijesnog razvoja gradova i njihovu prostornu strukturu.

Završni dio sata:

• Zajedno s učenicima analizirati tablicu i nagraditi skupinu s najmanjim brojem pogrešaka ili najboljom prezentacijom.

Prijedlog plana ploče (ili postera):

POVIJESNI RAZVOJ GRADOVA I PROSTORNA STRUKTURA GRADA			
PRETPOVIJEST	ANTIKA	SREDNJI VIJEK	NOVI VIJEK
<ul style="list-style-type: none"> • Poljodjelska revolucija • Jerihon • Mezopotamija (Ur, Uruk, Babilon) • Dolina Nila (Tebe, Memfis) • Dolina Inda (Mohenjo Daro, Harappa) • Dolina Žute rijeke • Planski građeni • Zid • Utvrđeni gradovi, kanali sa vodom 	<ul style="list-style-type: none"> • Planska gradnja • <u>Grčka</u> (helenistički grad) polis, agora Atena, Sparta Issa, Pharos, Korkyra • <u>Rim</u>: provincije, limes castrumi, municipiji forum, Cardo, Decumanus Roma, Vindobona, Lutetia Salona, Parentium, Jader, Pola, Epidaurus, Naron Siscia, Andautonia, Marsonia • ortogonalan, pravilan tlocrt • utvrđeni grad (zid) • Amerika: Maye, Inke, Azteci 	<ul style="list-style-type: none"> • 476. g. propast ZRC • <u>Europski grad</u> <i>feud.(burgovi i podgrađa)</i> <i>kršćanstvo (samostani, crkve)</i> cehovi, gilde • mediteranski grad slobodni kraljevski grad grad republika 12 - 14. stoljeće • <u>Islamski grad</u>: <i>slijepe ulice</i> (džamija) • <u>Zajedničko</u>: neplanska izgradnja nepravilan tlocrt ZIDINE uske, krivudave ulice 	<ul style="list-style-type: none"> • velika geogeog. otkrića kapitaliz., centraliz • kolonijalni grad (emporiji) St. Augustine (SAD) • <u>Europa: planska struk.</u> renesansni gradovi <i>pravilna zvjezdasta struktura, zid</i> • industrija: <i>urbana eksplozija</i> rušenje zida Beijing, 1800; 1 mil. Chicago, 1888. 1.neboder CBD • divlja naselja • gradske regije

Napomena: upisivanje pojmova može ići drugim slijedom. Treba paziti da završni izgled plana ploče ili postera ne bude nepregledan.

Nastavna cjelina: **GOSPODARSKE DJELATNOSTI**

Nastavna jedinica: **Primarne djelatnosti**

Dominirajuća etapa sata: ponavljanje

Obrazovni ishodi:

- razlikovati i definirati osnovne pojmove o gospodarstvu
- objasniti čimbenike razvoja primarnih djelatnosti
- razlikovati oblike poljoprivredne proizvodnje
- analizirati strukturu i prostorni raspored poljoprivredne proizvodnje
- analizirati strukturu i prostorni raspored ribarstva i akvakulture
- objasniti značenje šuma i prostorni raspored šumskih prostora

Nastavne metode i oblici rada:

- rad s tekstem (udžbenik i bilježnica)
- skupni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- udžbenik, grafoskop (projektor)

ARTIKULACIJA SATA

Uvod i najava cilja:

• Učenici su prethodni sat upoznati da im slijedi sat ponavljanja, ali nisu znali u kojem obliku. Kako bi ponovili gradivo o primarnim djelatnostima učenici će u paru izraditi pitanja za test kojima bi ispitali znanja navedena u ciljevima nastave.

Glavni dio:

• Uz pomoć grafoskopa ili projektoru učenicima prezentirati obrazovne ishode (ciljevi nastave) za nastavnu cjelinu Primarne djelatnosti te ih uputiti na izradu zadataka kojima bi ta znanja ispitali. Uzor bi im trebali biti dotadašnji ispiti znanja. Preporuka je da zadatci budu kratki i jasni i s preciznim odgovorima. Moguće je raditi zadatke različitih tipova, od dopunjavanja, kratkih odgovora, alternativnih pitanja, pitanja višestrukog izbora i sl.

Ponavljanje (kroz izradu zadataka):

• Učenici u paru izrađuju pitanja iz navedenog područja u formi zadataka objektivnog tipa. Pretpostavka je da će napraviti 10 do 15 pitanja u zadanom vremenu (kako su znali da će se ponavljati, gradivo su prethodno ponovili i vjerojatno mogu razlikovati bitno od nebitnoga). Očekuje se da učenici mogu odgovoriti na svoja postavljena pitanja.

Rješavanje zadataka i analiza:

- Kako bi se provjerila efikasnost ponavljanja, učenici mijenjaju pitanja s učenicima ispred (ili iza sebe) i rješavaju test. Riješen test ponovo prosljeđuju učenicima koji su pisali pitanja i oni ga ocjenjuju. Rezultate, primjedbe i sugestije učenici iznose javno.

Nastavna cjelina: **ZAŠTITA OKOLIŠA**

Nastavna jedinica: **Očuvanje okoliša**

Dominirajuća etapa sata: ponavljanje i usustavljanje gradiva

Obrazovni ishodi:

- nabrojiti i objasniti čimbenike koji utječu na kvalitetu okoliša
- razlikovati ekosustave i njihove sastavnice
- objasniti djelovanje stanovništva i ljudskih djelatnosti na okoliš
- razviti svijest o nužnosti primjene znanja o zaštiti okoliša s obzirom na značenje za život na Zemlji
- kritički analizirati vlastito ponašanje glede okoliša
- poštovati pravo na drugačije mišljenje te primijeniti metodu dijaloga

Nastavne metode i oblici rada:

- dijalog, debata
- frontalni, rad u paru, skupni rad

Nastavna sredstva i pomagala:

- ploča, kreda, karta, udžbenik, računalo i projektor, grafoskop, video (po potrebi)

ARTIKULACIJA SATA

- **NAPOMENA:** Na prethodnom satu (Ugroženost ostalih prirodnih elemenata i raspored najugroženijih prostora) zadnjih 15-tak minuta učenicima smo dali upute za praćenje stanja u njihovim domaćinstvima i bližoj okolini s ciljem ukazivanja na moguće pogrešne pojave i ponašanja. Kao pomoć pri izradi i razumijevanju problema učenici mogu slijediti upute zagrebačke “Čistoće” koje se nalaze na 191. str. udžbenika.
- **Zadaci za učenike**
  - detaljno pratiti i zapisivati svoje ponašanje tijekom dana, od ustajanja do lijevanja npr. “ustao/la sam, upalio/la svjetlo, uključio/la radio (cd i sl), otišao/la u kupaonicu, oprao/la zube...”
  - zapisati opažanja prihvatljivog ili neprihvatljivog ponašanja prema okolišu u svojoj okolini npr. analizirati zašto su usred zime u nekim zgradama s centralnim grijanjem otvoreni prozori i koje su posljedice toga i sl.
  - analizirati svoje ponašanje i vidjeti može li se što napraviti u poboljšanju ponašanja u cilju zaštite okoliša te dati ideje o tome kako što uspješnije djelovati na “ekološki savjesno” ponašanje ljudi...

Uvodni dio:

- Podijeliti učenike u 4 do 5 skupina koje trebaju analizirati svoje zabilješke prema uputama od prethodnog sata. Učenici će zabilješke analizirati i donijeti zaključke koje će iznijeti na kraju sata.

Analiza učeničkih zapažanja:

- Učenici će u grupi čitati svoje zabilješke pri čemu ih drugi učenici pitaju za objašnjenja mogućih nejasnoća, obrazloženja određenih ponašanja i ukazivanja na pogreške. Pri tome rade zabilješke iz kojih će kasnije donijeti zaključke. Nastavnik skupinama pomaže u radu ukazujući na neke probleme i postavljajući bitna pitanja kojih se možda učenici nisu dosjetili.

Donošenje zaključaka:

- Grupe elaboriraju svoj rad na način da navedu primjećena dobra i pogrešna ponašanja ili postupke te ukažu na moguća rješenja.

Primjer analize:

Ako učenici, primjerice, navedu problem otvorenih prozora uz uključeno grijanje u stambenoj zgradi trebali bi doći do sljedećih spoznaja, pitanja ili zaključaka:

Prozori su otvoreni zbog:

- toga što je ljudima u stanu vruće

Pitanje je zašto onda ne smanje grijanje? (evidentno je da griju jer je vani vrlo hladno)

Mogući odgovori:

- ne rade im ventili radijatora ili regulacija temperature
- lakše im je otvoriti prozor nego smanjiti grijanje

Zašto je to tako?

Mogući odgovori:

- ne razmišljaju o tome da ustvari rasipaju novac (energiju, energente) i zagrijavaju atmosferu umjesto stana
- nemaju novaca za popravak ventila ili ugradnju ispravnog regulatora
- ne plaćaju samo oni i ne rade samo oni to pa se ne osjećaju odgovornima

Što napraviti ili što bi trebalo napraviti i kako ljude navesti da to i učine?

Mogući odgovori:

- trebalo bi zamijeniti ventile, ugraditi regulatore temperature, plaćati po stvarnoj potrošnji (npr. uvesti kalorimetre u svaki stan što je u početku skupo, ali u konačnici dosta utječe na potrošnju)
- osim edukativnih emisija ili kratkih edukativnih poruka u aranžmanu države koji bi trebali promicati odgovorno ponašanje, trebalo bi primjeniti strože propise koji bi onemogućili takve pojave
- možda bi i država/jedinica lokalne uprave i samouprave trebala subvencionirati programe koji utječu na smanjenje potrošnje energije, a time i zagađenja
- treba biti svjestan toga da edukacija traje i da rezultati nisu mogući preko noći i da s edukacijom treba nastaviti bez obzira na sporost u ostvarivanju rezultata

Nije isključena i gorljivija diskusija na ovu temu koju nastavnik treba konstruktivno usmjeriti.

DONOŠENJE ZAKLJUČAKA

- Predstavnik grupe javno iznosi zaključke i prijedloge na koje ostale grupe mogu davati primjedbe, postavljati pitanja i sl. Poželjno je da se grupe usuglase i donesu zajednički zaključak.

4. PRIMJERI PITANJA ZA PISMENU PROVJERU ZNANJA

PRIMJERI PITANJA ZA PISMENU PROVJERU ZNANJA UZ CJELINU STANOVNIŠTVO NA ZEMLJI

1. Zaokruži slova uz točne tvrdnje.

- a) kontinenti Starog svijeta imaju veći udio u svjetskm stanovništvu od kontinenata Novog svijeta
- b) kontinenti Novog svijeta imaju veći udio u svjetskm stanovništvu od kontinenata Starog svijeta
- c) na južnoj polutci živi više stanovništva nego na sjevernoj polutci
- d) na sjevernoj polutci živi više stanovništva nego na južnoj polutci
- e) istočna obala Južne Amerike je gušće naseljena od zapadne obale
- f) zapadna obala Australije je gušće naseljena od itočne obale

(a, d, e)

2. Među navedenim izdvoji tri velike kopnene cjeline koje se ističu po broju stanovnika te ih poredaj prema broju stanovnika od veće prema manjoj.

Kopnene cjeline: Afrika, Angloamerika, Antartika, Australija, Azija, Latinska Amerika

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

(Azija, Afrika, Latinska Amerika)

3. Poredaj prva tri kontinenta s obzirom na gustoću naseljenosti (kriterij je od gušće prema rjeđoj naseljenosti).

- 1. _____
- 2. _____
- 3. _____

(Azija, Europa, Afrika)

4. Stalno naseljeni kopneni prostor naziva se _____.

(ekumena)

5. Povremenom naseljenošću anekumene nastaje _____.

(subekumena)

6. Pojavu prvih stalnih naselja prvenstveno je omogućio/la:

- a) povećani uzgoj stoke
  - b) izum vatre
  - c) uzgoj žitarica
  - d) razvoj trgovine
- (c)

7. Fertilitet označava broj _____ u odnosu na _____ stanovništvo u fertilnoj dobi.

(živorodenih, žensko)

8. Prirodna promjena je razlika između broja _____ i _____.

(rođenih ili nataliteta, umrlih ili mortaliteta)

9. Suvremena teorija koja objašnjava razvoj stanovništva kroz tri etape se naziva _____, dok se prijelaz s visokih stopa rodnosti i smrtnosti na niske stope rodnosti i smrtnosti naziva _____.

(teorija demografske tranzicije, demografska tranzicija)

10. Prostorno kretanje kojim se ne mijenja mjesto stalnog boravka naziva se _____, za razliku od _____ gdje dolazi do promjene mjesta stalnog boravka u određenom vremenskom periodu.

(cirkulacija, migracija)

11. Nadopuni sljedeću rečenicu odgovarajućim riječima. U potrazi za novim prebivalištem prognanici _____ u vlastitoj državi, a izbjeglice _____ u vlastitoj državi.

(ostaju, ne ostaju)

12. Vrsta populacijske politike kojom se žele poboljšati kvalitativne osobine stanovništva u biološkom smislu naziva se _____ populacijska politika.

(eugenička)

13. Koeficijent maskuliniteta ističe broj _____ na 100 ili 1000 _____.

(muškaraca, žena)

14. Aktivno stanovništvo se dijeli na _____ i _____.

(zaposleno, nezaposleno)

15. Smanjenje udjela stanovništva zaposlenog u primarnim djelatnostima naziva se _____.

(deagrarizacija)

16. Iberfonske zemlje su one u kojima se koristi kao službeni jezik:

- a) engleski
  - b) francuski
  - c) španjolski, portugalski
  - d) njemački jezik
- (c)

**PRIMJERI PITANJA ZA PISMENU PROVJERU ZNANJA UZ CJELINU
NASELJA U SVIJETU**

1. Osnovna podjela naselja dijeli ih na:

- _____
- _____
- _____

(gradska, seoska i prijelazna)

2. Nadopuni rečenice:

Dijeljenje većih polja na više manjih polja zovemo _____ ili _____, dok okrupnjavanje posjeda radi lakše obrade zovemo još i _____.

(Partikularizacija ili usitnjavanje; komasacija)

3. Na temelju različitih veličina, oblika te ograđenosti ili neograđenosti razlikujemo dva tipa seoskih krajolika:

- a) krajolik otvorenih polja ili _____.
- b) krajolik zatvorenih polja ili _____.

(openfield, enclosure)

4. Navedi četiri najčešće korištena kriterija za određivanje statusa grada:

- a) _____
- b) _____
- c) _____
- d) _____

(numerički, ekonomski, morfološki, funkcionalni)

5. Navedi razdoblje postanka i barem dva grada za slijedeće pretpovijesne civilizacije:

	Razdoblje:	Gradovi:
Mezopotamija:	_____	_____
Dolina Nila:	_____	_____
Dolina Inda:	_____	_____

(3500. pr. Kr.; Ur, Uruk;
3200. pr. Kr.; Teba Memfis;
2400. pr. Kr.; Mohenjo Daro, Harappa)

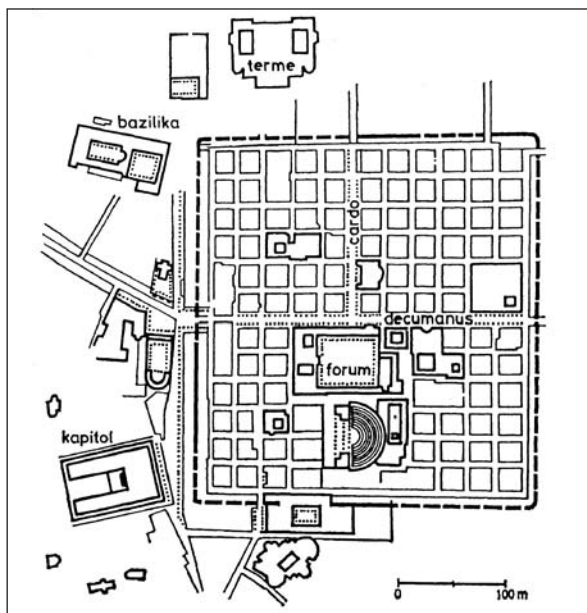
6. Pridruži odgovarajući antički naziv uz današnji naziv za slijedeće gradove:

a) Epidaurus	_____ Dubrovnik
b) Vindobona	_____ Sisak
c) Colonia Agrippina	_____ Beč
d) Iadera	_____ Solin
e) Salonae	_____ Poreč
f) Ragusa	_____ Pariz
g) Andautonia	_____ Ščitarjevo
h) Lutetia	_____ Zadar
i) Siscia	_____ Köln
j) Parentium	_____ Cavtat

(f, i, b, e, j, h, g, d, c, a)

7. Nacrtaj antički rimski grad i označi:

- Četvero glavnih vrata
- Cardo i Decumanus
- Forum
- Zidine

8. Navedi tri glavne jezgre oko kojih se formira srednjovjekovni grad:

- a) _____
b) _____
c) _____

(crkva, samostan, burg)

9. Zaokruži točan odgovor:

Najveći broj gradova u Europi u srednjem vijeku nastao je u razdoblju:

- a) Između 8. i 10. stoljeća
  - b) Između 5. i 7. stoljeća
  - c) Između 12. i 14. stoljeća
  - d) Između 13. i 16. stoljeća
- (c)

10. Navedi događaje bitne za povijesni razvoj Zagreba a koji se vežu uz navedene godine:

- a) 1094. _____
- b) 1242. _____

a) osnovana Zagrebačka biskupija (Kaptol); b) Gradec postao slobodni kraljevski grad

11. Pridruži odgovarajuće karakteristike uz navedeni grad:

- a) St. Augustine _____ stari naziv za Ciudad de Mexico
  - b) Colombo _____ grad zvjezdastog renesansnog tlocrta
  - c) Tenochtitlan _____ grad u kojem je izgrađen prvi neboder
  - d) Chicago _____ prvi grad na tlu Amerike
  - e) Milano _____ emporij
  - f) New York _____ najveći megagrad u svijetu
  - g) Tokio _____ u prošlosti poznat kao New Amsterdam
  - h) Beijing _____ prvi milijunski grad u svijetu
- (c, e, d, a, b, g, f, h)

12. Navedi barem 5 primjera za emporije:

_____

(Karachi, Bangkok, Kuala Lumpur, Mumbai, Kolkata...)

13. Popuni tablicu najvećih prvih 5 aglomeracija svijeta (megagradova) iz 2005. godine i njihov broj stanovnika:

<u>AGLOMERACIJA</u>	<u>BROJ STANOVNIKA</u>	<u>DRŽAVA</u>
1) Tokio	_____	_____
2) _____	19,5 mil.	Mexico
3) _____	18.7 mil.	SAD
4) Sao Paolo	18,3 mil.	_____
5) _____	18,2 mil.	Indija

- 1) 35 mil; Japan
- 2) Ciudad de Mexico,
- 3) New York - Newark
- 4) Brazil
- 5) Mumbai

14. Kratica CBD označava :

- a) rubnu stambenu zonu grada
  - b) industrijsku zonu grada
  - c) rekreacijsku zonu grada
  - d) središnji poslovni prostor grada
  - e) lanac trgovina u središnjem dijelu grada
- (d)

15. U kojim se gradovima nalaze slijedeće građevine:

- a) Sears Tower _____
- b) Petronas tornjevi _____
- c) Empire State Building _____
- d) CN Tower _____
- e) Lote World 2 _____

(Chicago, Kuala Lumpur, New York, Toronto, Busan)

16. Do kojeg događaja je zid imao značajnu funkciju u gradu?

- a) do velikih geografskih otkrića
  - b) do kolonijalnog doba
  - c) do renesanse
  - d) do industrijske revolucije
  - e) početka 20 stoljeća
- (d)

17. Navedi 5 glavnih funkcija gradskih naselja:

- a) _____ b) _____ c) _____
- d) _____ e) _____

(poslovna, proizvodna, stambena, prometna, za rekreaciju i odmor, administrativna)

18. Pridruži naziv za državu u kojoj se nalaze slijedeća divlja naselja:

- bidonvilles _____
- bustees _____
- favelas _____
- geçekondu _____

(francuske kolonije, Indija, Brazil, Turska)

19. Uz pripadajuću definiciju ili objašnjenje pridruži odgovarajući pojam za gradsku regiju: *Megagrad, megalopolis, metropolitansko područje, aglomeracija, metropola, globalni grad*

- a) _____ je gradska regija koju čini središnji grad s urbaniziranom okolicom koja mu gravitira.
- b) _____ je područje međusobno sraslih dvaju ili više gradova koji čine izgrađeni gradski prostor.
- c) _____ je gradska regija s više od 10 milijuna stanovnika.

d) _____ je gotovo kontinuirano sagrađena urbana zona koja obuhvaća više velikih milijunskih gradova.

e) _____ je veliki grad čiji se utjecaj osjeća u široj međunarodnoj zajednici.

f) _____ je najčešće glavni grad neke države koji se svojim značenjem ističe u odnosu na ostale gradove u regiji.

a) gradska regija (aglomeracija)

b) konurbacija

c) megagrad

d) megalopolis

e) globalni grad

f) metropola

20. Navedi po dvije države - primjere za osnovne tipove urbanih sustava:

a) policentrični: _____ i _____.

b) duocentrični: _____ i _____.

c) monocentrični _____ i _____.

a) Njemačka, Švicarska

b) Španjolska Slovenija...

c) Francuska, Njemačka

**PRIMJER PITANJA ZA PROVJERU ZNANJA ZA CJELINU
GOSPODARSKE DJELATNOSTI**

1. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora:

Ljudska aktivnost usmjerena na proizvodnju, razmjenu i potrošnju materijalnih dobara i usluga naziva se:

- a) trgovina
  - b) gospodarstvo
  - c) trampa
  - d) robna razmjena
- (b)**

2. Na crtu ispred države upiši odgovarajući broj tj. pridruži državi pripadajući razred dohotka po stanovniku:

___ Indija	1. nizak dohodak
___ Kina	2. srednji niži dohodak
___ Argentina	3. srednji viši dohodak
___ Švedska	4. visoki dohodak

(1, 2, 3, 4)

3. Kako se nazivaju gospodarstva bivših socijalističkih država koja prelaze sa socijalističkog planskog gospodarstva na tržišno?

(TRANZICIJSKA)

4. Poveži pojam i obilježje upisivanjem broja ispred točnog odgovora!

___ komercijalno ekstenzivno stočarstvo	1. stoka slobodno pase na pašnjacima
___ komercijalno intenzivno stočarstvo	2. stoka boravi u stajama
___ transhumantno stočarstvo	3. stoka je ljeti na planinskim pašnjacima
	4. stoka je zimi na planinskim pašnjacima

(1, 2, 3)

5. Zaokruži slova ispred poljoprivrednih proizvoda iz tropskog pojasa!

- a) maslina   b) kokosova palma   c) kukuruz   d) kakaovac   e) lan
- (b, d)**

**6. Najvažnija žitarica monsunske Azije je _____ .
(riža)**

7. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora!

Najviše mesa u kg po stanovniku proizvodi se u:

- a) sjevernom umjerenom pojasu
  - b) tropskom pojasu
  - c) južnom umjerenom pojasu
- (c)**

8. Zaokruži točan dio tvrdnje:

Emitivni turistički prostori *daju - primaju* turiste, a receptivni ih *daju - primaju*.
(daju; primaju)

9. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora!

Prijevoz putem više prometnih sredstava naziva se :

- a) integralni ili multimodalni   b) kombinirani
c) tranzitni   d) internacionalni

(a)

10. Dopuni rečenicu!

Prijevoz "od vrata do vrata" karakterističan je za _____
promet

(cestovni ili automobilski; kamionski) .

11. Precrtaj netočni dio tvrdnje!

Duljina željezničkih pruga u svijetu danas je *manja- veća* nego prije 100 godina.

(manja)

12. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora!

Optimalna veličina poljoprivrednog posjeda je:

- a) 5- 10 ha   c) 10- 20 ha
b) 30- 100 ha   d) 100- 200 ha

(b)

13. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora!

RO-RO je kratica za :

- a) vrstu vlakova
b) vrstu brodova
c) vrstu kamiona
d) vrstu zrakoplova

(b)

14. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora!

Najprometnija rijeka od navedenih je:

- a) Rajna
b) Volga
c) Mississippi
d) Amazona

(a)

15. Poveži državu i odgovarajuće obilježje upisivanjem pripadajućeg broja na praznu crtu!

_____ Italija	1. piramide
_____ Francuska	2. Azurna obala
_____ Meksiko	3. "zemlja 1000 jezera"
_____ Finska	4. "vječni grad"

(4, 2, 1, 3)

5. LITERATURA I IZVORI PODATAKA

Delort, R., Walter, F.: Povijest europskog okoliša, Barbat i Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2002.

Der Fischer Weltalmanach

Glavač, V.: Uvod u globalnu ekologiju, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.

Graovac, V. 2004. Pregled razvoja procesa urbanizacije u svijetu

Heršak, E: Drevne seobe. Prapovijest i stari vijek, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Nejašmić, I.: Demogeografija, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division

Vresk, M.: Grad i urbanizacija: osnove urbane geografije, Školska knjiga, Zagreb, 2002.

Vresk, M.: Razvoj urbanih sistema u svijetu: geografski pregled, Školska knjiga, Zagreb, 2002.

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi; NN 33/01

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi; NN 129/ 05

Internet:

MegaCity TaskForce, INHABITAT

www.geografija.hr

www.un.org/esa/population/unpop.htm

www.infoplease.com/ipa/A0873845.html

www.dzs.hr

www.cia.org

www.worldbank.org

Časopisi: Meridijani, Drvo znanja, Geo
dnevni tisak

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
1. OPERATIVNI PLAN I PROGRAM	7
2. PRIMJERI OBRADE NASTAVNIH JEDINICA	17
Broj i razmještaj stanovništva na zemlji	17
Demografska tranzicija	19
Prostorno kretanje stanovništva	20
Biološki sastav stanovništva	23
Seoska naselja i seoski pejzaži	24
Postanak i razvoj gradova do geografskih otkrića	26
Prostorna (morfološka) struktura grada	28
Urbanizacija i urbani sustavi	30
Gospodarstvo ili ekonomija	32
Struktura svjetske poljodjelske proizvodnje	34
Čimbenici razvoja turizma	36
Promet - kopneni promet	38
3. PRIMJERI PONAVLJANJA GRADIVA	40
Kretanje stanovništva	40
Postanak i razvoj gradova od pretpovijesti do najnovijeg doba i njihova prostorna struktura	42
Primarne djelatnosti	44
Očuvanje okoliša	45
4. PRIMJERI PITANJA ZA PISMENU PROVJERU ZNANJA	47
5. LITERATURA I IZVORI PODATAKA	56

Molimo Vas da primjedbe i prijedloge za poboljšanje ovog priručnika pošaljete poštom ili javite telefonom. Adresa nakladnika: Meridijani, p.p. 132, 10430 Samobor, tel.: 01/3362-367, faks: 01/3360-321, e-mail: meridijani@meridijani.com

Meridijani
Izdavačka kuća

Za nakladnika: Petra Somek, tiskano u Hrvatskoj 2007. godine